

บทที่ 3

มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศ กับประเทศไทยและวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ

ในปัจจุบัน สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ (International Institute For The Unification Of Private Law: Unidroit) หรือองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) ได้มีความพยายามในการจัดทำกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา เพื่อเป็นแนวทางหรือต้นแบบให้ประเทศต่างๆ ได้ดำเนินการตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองเกษตรกรจากการทำเกษตรพันธสัญญา นอกจากนี้ ในหลายประเทศ ได้มีการตรากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาขึ้น โดยเฉพาะ เช่น สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐอินเดีย ประเทศโมร็อกโค ประเทศปานามา เป็นต้น

ในบทที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศอันได้แก่ มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาที่จัดทำขึ้นโดยสถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ (Unidroit) มาตรการทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกา และสาธารณรัฐอินเดีย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น มาตรการทางกฎหมายของสาธารณชนจีน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2560 ที่สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งทำการศึกษา ทั้งนี้ เพื่อจะได้นำไปศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยต่อไป

3.1 มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศ

ในเรื่องของมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษามาตรการทางกฎหมายของ Unidroit สหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐอินเดีย โดยทั้งหมดนี้ได้มีการออกมาตรการทางกฎหมายเพื่อคุ้มครองเกษตรกรของประเทศต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน

3.1.1 มาตรการทางกฎหมายตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit

1) สาระสำคัญ

ในการจัดทำคู่มือทางกฎหมายนี้ คณะทำงานของ Unidroit ได้ทำการศึกษา โดยพิจารณาประกอบกับกฎหมายของประเทศต่างๆ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐฝรั่งเศส สาธารณรัฐอินเดีย ราชอาณาจักร โมร็อกโก สาธารณรัฐปานามา ราชอาณาจักรสเปน และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาของคู่มือฉบับนี้ มีสาระสำคัญแบ่งออกได้เป็น 6 ประเด็นด้วยกัน ดังต่อไปนี้

2) บุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับสัญญา (Parties to the Contract)

โดยส่วนใหญ่แล้วคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามักจะเป็นในลักษณะสัญญาสองฝ่าย คือ เกษตรกรกับผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตาม อาจมีบุคคลอื่นเข้าร่วมด้วยในลักษณะสัญญาหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานภาครัฐ ผู้ขายปัจจัยการผลิต เป็นต้น

(1) เกษตรกรหรือผู้ผลิต (Agricultural Producer) เกษตรกร คือ ผู้ที่ดำเนินการผลิตสินค้าจากการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ป่าไม้ ทะเล แหล่งน้ำต่างๆ โดยทั่วไปได้แก่ การเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับแหล่งทรัพยากรเช่นนั้น เช่น การผลิตนม น้ำผึ้ง ผ้าไหม โดยอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือในรูปของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท และอาจอยู่ในรูปแบบองค์กร เช่น กลุ่มเกษตรกร สมาคม หรือสหกรณ์ ไม่ว่าจะแสดงออกโดยใช้ชื่อขององค์กรนั่นเองหรือในฐานะตัวแทนของเกษตรกรผู้เป็นสมาชิก ซึ่งในส่วนนี้ประเด็นเรื่องความเป็นอิสระในสถานะทางกฎหมายของตัวเกษตรกรมีความสำคัญที่จำต้องพิจารณา เพื่อการบังคับใช้สัญญาการผลิตทางการเกษตร¹ ซึ่งในบางพฤติการณ์สถานะทางกฎหมายของเกษตรกรจะขาดความเป็นอิสระ โดยพบว่ามิมีบทบาทเสมือนเป็นลูกจ้างหรือตัวแทนของผู้ประกอบการ ทำให้สัญญาอาจตกเป็นโมฆะ และอาจถูกยื่นต่อศาลเพื่อกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ ไม่ว่าคู่สัญญาจะมี

¹ ในการจัดทำข้อเสนอแนะทางกฎหมายนี้ Unidroit ใช้คำว่า “สัญญาการผลิตทางการเกษตร (agricultural production contract)” ในการสื่อความหมายถึงสัญญาที่ทำในระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming)

การกำหนดไว้หรือไม่ก็ตาม เนื่องจากสัญญาการผลิตทางการเกษตรและสัญญาจ้างแรงงานนั้นมีความแตกต่างกันในทางกฎหมาย และเป็นประเด็นสำคัญในกรณีมีการทำสัญญากับเกษตรกรในรูปแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาจะไม่ใช้กับกรณีที่เกษตรกรมีสถานะเป็นลูกจ้างในลักษณะของสัญญาจ้างแรงงาน (Employment Relationship) โดยคู่มือนี้จะใช้กับกรณีที่เกษตรกรมีความอิสระจากผู้ประกอบการเท่านั้น²

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องพิจารณาในส่วนนี้คือ สัญญาที่เกษตรกรทำขึ้นเป็นสัญญาการผลิตทางการเกษตรหรือสัญญาเช่าอสังหาริมทรัพย์ โดยเกษตรกรต้องแสดงให้เห็นได้ว่างานที่เกษตรกรทำตามสัญญา ได้ทำไปในลักษณะเป็นกิจการของตนเองและรับผิดชอบต่อความเสี่ยงด้วยตนเองในงานที่ทำนั้น

(2) ผู้ประกอบการ (The Contractor) ส่วนใหญ่ผู้ประกอบการจะเป็นผู้ประกอบการกิจการทางด้านอาหารและการตลาด เช่น โรงงานแปรรูป ผู้ค้าส่ง ผู้ส่งออก และมักอยู่ในรูปแบบบริษัททั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ สหกรณ์ เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ประกอบการอาจทำสัญญากับเกษตรกรโดยผ่านคนกลางก็ได้

(3) คู่สัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (Other Relevant Parties) หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรหรือมีส่วนได้เสียกับความสัมพันธ์ตามสัญญานี้ เช่น เจ้าของที่ดิน หน่วยงานรัฐ ผู้จัดหาปัจจัยการผลิต สถาบันการเงิน ผู้ให้บริการทางเทคนิคในกระบวนการผลิต เป็นต้น

3) แบบของสัญญาและการจัดทำสัญญา (Contract Form and Formation)

1) แบบของสัญญา (Contract Form)

การกำหนดให้ต้องทำในรูปแบบลายลักษณ์อักษร เนื่องจากในทางปฏิบัติบ่อยครั้งพบว่าสัญญาไม่ได้ถูกจัดทำขึ้นอย่างชัดเจน มีการทำสัญญากันด้วยวาจาโดยเฉพาะในแถบละตินอเมริกา³ หรือในรูปแบบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือสัญญาที่ไม่สมบูรณ์ การร่างสัญญาที่ไม่ครบถ้วน การจัดทำสัญญาที่อ่านเข้าใจได้ยาก หรือมีเพียงใบแจ้งหนี้ ซึ่งเป็นไปตามวิธีปฏิบัติหรือวิธีทางการการค้าในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป ดังนั้น การกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้งกำหนดวิธีการและขั้นตอนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อสร้างความชัดเจน ความสมบูรณ์ และการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้

² Unidroit Secretariat, (2014). *Report on First Meeting of the Unidroit Working Group for the Preparation of a Legal Guidance on Contract Farming*. (Online). Available: <http://www.unidroit.org>, p.6. [2018 , 2 April].

³ Unidroit Secretariat, (2014). *Report on First Meeting of the Unidroit Working Group for the Preparation of a Legal Guidance on Contract Farming*. (Online). Available: <http://www.unidroit.org>, p.6. [2018 , 2 April].

ในกรณีที่เกษตรกรเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ ซึ่งมีจำนวนมากในทุกประเทศ รัฐหรือหน่วยงานภาครัฐต้องเข้าไปให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในการทำสัญญา โดยเฉพาะในช่วงการร่างสัญญา ทั้งนี้ ในกรณีมีความจำเป็นต้องทำสัญญากันด้วยวาจาก็ควรมีบุคคลภายนอกซึ่งไม่มีส่วนได้เสียกับคู่สัญญาฝ่ายใดเข้ามาเป็นพยานในขณะที่ทำสัญญาด้วย และในกรณีที่จะจัดทำกฎหมายพิเศษเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา ควรจะต้องกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องอ่านเข้าใจได้ง่าย และรายละเอียดโดยเฉพาะที่จะทำให้เกษตรกรรับรู้และตระหนักถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตามสัญญาได้มากที่สุด

เนื้อหาของสัญญา บ่อยครั้งมักอยู่ในรูปแบบข้อสัญญามาตรฐานและมักอ้างไปถึงเอกสารอื่นๆ ทำให้เกษตรกรขาดความเป็นอิสระในการเจรจาต่อรองหรือปฏิเสธข้อสัญญา เนื่องจากลักษณะปกติของคู่สัญญาในสัญญาประเภทนี้ จะมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการรับรู้ข้อมูลที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งผู้ร่างสัญญามักเป็นฝ่ายได้เปรียบในเรื่องผลประโยชน์และลดความเสี่ยงของฝ่ายตน ทำให้คู่สัญญาฝ่ายที่เสียเปรียบอาจบอกเลิกสัญญาหรือยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อขอแก้ไขสัญญาให้เป็นธรรม ดังนั้น จึงควรมีการออกกฎระเบียบโดยเฉพาะขึ้น และกำหนดแบบของสัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งมีความเรียบง่าย ชัดเจน สามารถอ่านเข้าใจได้ง่าย ไม่ยาวหรือมีรายละเอียดมากเกินไป โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจและความสุจริตของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย โดยกำหนดหัวข้อเนื้อหาในสัญญาเป็นเบื้องต้น ดังนี้

- (1) รายละเอียดเกี่ยวกับคู่สัญญา
- (2) วัตถุประสงค์ของสัญญา
- (3) ข้อตกลงเกี่ยวกับที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในการผลิตต่างๆ
- (4) รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิต เช่น ปริมาณ คุณภาพ สถานที่และเวลาในการส่งมอบ
- (5) บัญชีการผลิตและการบริการที่ผู้ประกอบการมีหน้าที่จัดหาให้ รวมถึงขอบเขตการเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต
- (6) การกำหนดราคาและเงื่อนไขการชำระราคา
- (7) ระยะเวลาของสัญญา การต่อสัญญา การเลิกสัญญา การแก้ไขสัญญาและการต่อสัญญาใหม่
- (8) การชดเชยค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายในการผลิตหรือจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญาอันเนื่องมาจากเหตุสุดวิสัย ค่าเสียหายจากการผิดสัญญา เป็นต้น
- (9) หน้าที่ความรับผิดชอบต่อการได้รับหรือในการปฏิบัติตามข้อกำหนดของภาครัฐ

(10) การแบ่งส่วนความรับผิดชอบในการกำจัดของเสีย การใช้ปัจจัยการผลิตไม่ถูกต้อง และในความเสี่ยงที่อาจจะเกิดต่อสิ่งแวดล้อม

(11) การระงับข้อพิพาท

การกำหนดข้อสัญญาเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูล เพื่อให้เกษตรกรได้รับข้อมูลที่ชัดเจนในการเข้าทำสัญญา ซึ่งกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาหลายฉบับได้กำหนดให้ต้องมีการแจ้งเกษตรกรเรื่องความเสี่ยงที่พึงต้องรับจากการเข้าทำสัญญา หรือต้องกำหนดรายละเอียดเบื้องต้นที่จำต้องให้คู่สัญญาพิจารณา ตลอดจนการจัดทำแบบตัวอย่างสัญญาไว้ในตอนท้ายของกฎหมายนั้นๆ เพื่อให้เกษตรกรนำไปใช้ในการเจรจาต่อรองในการเข้าทำสัญญา ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องมีการเปิดเผยข้อมูล คือ เรื่องจำนวนเงินที่ฝ่ายเกษตรกรจะต้องลงทุนตลอดอายุของสัญญา และเรื่องสถานะทางการเงินและธุรกิจของผู้ประกอบการ และกฎหมายควรกำหนดสิทธิต่างๆ ของเกษตรกรไว้ในตัวกฎหมายนั้นอีกด้วย เช่น การกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิยกเลิกสัญญาได้ภายใน 3 วันหลังจากได้ทำสัญญา เป็นต้น

กรณีการใช้สัญญามาตรฐานหรือสัญญาสำเร็จรูป ซึ่งมักถูกใช้โดยผู้ประกอบการขนาดใหญ่และใช้กับเกษตรกรจำนวนมาก ควรกำหนดให้ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายพิเศษที่เกี่ยวข้องและกฎหมายว่าด้วยนิติกรรมสัญญาทั่วไป

การกำหนดเรื่องการเปิดเผยเนื้อหาของสัญญาและการทบทวนสัญญา โดยที่กฎหมายว่าด้วยสัญญาการผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ได้กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเปิดเผยเนื้อหาของสัญญาและการนำเสนอสัญญาให้เจ้าหน้าที่รัฐพิจารณาสัญญา และให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาตรวจสอบสัญญาได้ว่าทำสัญญาตามแบบฟอร์มที่กำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งการเปิดเผยนี้อาจอยู่ในรูปแบบการจดทะเบียน (Registration) การขอใบรับรอง (Certification) และการยื่นคำขออนุญาต (Filing) เช่น กฎหมายของประเทศฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีสัญญามาตรฐานซึ่งได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงเกษตร โดยสัญญามาตรฐานนี้จะมีผลบังคับใช้กับผลผลิตทางการเกษตรทุกประเภทหลังจากครบกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ได้รับความเห็นชอบ

ผลของการก่อกำหนดที่ไม่สมบูรณ์และการไม่ปฏิบัติตามแบบของสัญญาที่กำหนดไว้ การไม่ปฏิบัติตามในเรื่องรูปแบบสัญญา เช่น สัญญาไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดข้อสัญญาข้อหนึ่งข้อใด ไม่สามารถเข้าใจได้ และปัญหาในส่วนของเนื้อหาของข้อสัญญา เช่น การขาดรายละเอียดที่เพียงพอที่เกษตรกรจะรับรู้ถึงความเสี่ยง ซึ่งหากกรณีเป็นดังนี้จะทำให้เกิดผล คือ (1) การบอกล้างสัญญาหรือการเปลี่ยนแปลงข้อสัญญา (2) การยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อให้พิจารณาทบทวนเนื้อหาในสัญญา (3) การเรียกค่าเสียหาย (4) การลงโทษและมาตรการต่างๆ ได้แก่ การลงโทษทางแพ่ง การลงโทษทางอาญา การยกเลิก

ใบอนุญาตของผู้ประกอบการ หรือการใช้มาตรการใดๆ ที่จะมีผลกระทบต่อชื่อเสียงของผู้ประกอบการ เช่น ตามกฎหมายของประเทศเวียดนามกำหนดให้มีการประกาศผ่านสื่อมวลชนเรื่องการกระทำผิดสัญญาของผู้ประกอบการ⁴

ในกรณีความไม่สมบูรณ์ของสัญญา จากสาเหตุเกี่ยวกับความสามารถและความยินยอมของกลุ่มสัญญา เช่น ความสำคัญผิด การข่มขู่ การฉ้อฉล และความไม่ถูกต้องตรงกันในสาระสำคัญของสัญญา ซึ่งอาจนำไปสู่การบอกล้างสัญญาได้ ซึ่งวิธีการบอกล้างสัญญาในทางปฏิบัติกรณีสัญญาการผลิตทางการเกษตรและการบังคับใช้กฎหมาย ต้องพิจารณาถึงประเด็นต่างๆ ได้แก่

- (1) เหตุแห่งการบอกล้างสัญญา
  - (2) คู่สัญญาจะทำการบอกล้างสัญญาได้เองหรือต้องฟ้องคดีต่อศาล
  - (3) การบอกล้างสัญญาจะมีผลเฉพาะข้อหนึ่งข้อใดหรือมีผลต่อสัญญาทั้งฉบับ
  - (4) การแจ้ง รูปแบบ เนื้อหาและระยะเวลาในการบอกล้างสัญญา
  - (5) ผลของการบอกล้างสัญญาและการชดเชยค่าเสียหาย
- 4) การจัดทำหรือการก่อสัญญา (Contract Formation)

คู่สัญญาต้องยินยอมหรือตกลง หรือมีความชัดเจนแน่นอนในการทำสัญญาไม่ว่าในข้อสัญญาใดๆ โดยถือเป็นประเด็นที่สำคัญ โดยเฉพาะข้อตกลงเรื่องราคา จำนวน คุณภาพและกำหนดเวลา มิฉะนั้นอาจเป็นผลให้สัญญาไม่มีผลบังคับใช้ต่อคู่สัญญา ซึ่งหากเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับความสามารถ ความสำคัญผิด การข่มขู่ การบังคับ การฉ้อฉล และความแตกต่างกันในสาระสำคัญของสัญญา จะทำให้สัญญาตกเป็นโมฆะ ไม่ชอบด้วยกฎหมายตามบทบัญญัติที่ใช้บังคับตามกฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ซึ่งเกษตรกรสามารถบอกล้างสัญญาได้ อีกทั้ง ในกรณีมีการบังคับ ข่มขู่ คุกคาม หรือการกระทำใดๆ ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อให้คู่สัญญาเข้าทำสัญญาหรือเลิกกิจการหรือรบกวนการประกอบอาชีพถือเป็นการกระทำความผิดทางอาญาอีกด้วย

การจัดทำสัญญาต้องมิให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบและการกระทำของผู้ประกอบการต้องกระทำโดยคำนึงถึงเกษตรกร และไม่อยู่ในกรอบของ “การปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม” ในประเทศที่มีการออกกฎหมายพิเศษเพื่อใช้คุ้มครองสัญญาการผลิตทางการเกษตรมักกำหนดมาตรการคุ้มครองเกษตรกรในขั้นตอนการจัดทำสัญญาโดยบัญญัติให้การทำสัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษรและกำหนดเนื้อหาพื้นฐานในข้างต้นต้องมีในสัญญา เพื่อทำให้เกิดความโปร่งใสและความชัดเจนเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของคู่สัญญาและ

⁴ Unidroit Secretariat, supra note 1, p.24.

ผลที่อาจเกิดขึ้นและก่อนการเข้าทำสัญญาควรจะต้องมีการทำเอกสารเป็นหนังสือซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อมูลแก่เกษตรกรล่วงหน้าเกี่ยวกับเงื่อนไขในสัญญา โดยอาจอยู่ในรูปแบบของเอกสารก่อนการเข้าทำสัญญาด้วย

5) ภาระหน้าที่ของคู่สัญญา (Parties' Obligations)

คู่มือทางกฎหมายนี้ ลักษณะของสัญญาในเบื้องต้นถือว่าเป็นสัญญาแบบผสม (Mixed Contract) หน้าที่ของคู่สัญญาและกฎหมายที่บังคับใช้อาจบ่งบอกลักษณะเฉพาะทางกฎหมายของสัญญาบางประเภท แต่ไม่ได้มุ่งเน้นว่าจะเป็นสัญญาซื้อขายหรือสัญญาจ้างทำของ อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางกฎหมายของสัญญานี้ในประเทศกำลังพัฒนา พบว่าอยู่ในลักษณะของสัญญาซื้อขายมากกว่าสัญญาจ้างทำของ⁵ ทั้งนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบส่วนใหญ่ของคู่สัญญาจะขึ้นอยู่กับความเป็นเจ้าของหรือการโอนกรรมสิทธิ์ในผลผลิต

ข้อตกลงพื้นฐานของคู่สัญญา โดยบทกฎหมายเอกเทศสัญญาเรื่องซื้อขายมักถูกนำมาบังคับใช้กับการผลิตผลผลิตให้กับผู้ประกอบการและกรณีที่ผู้ประกอบการจัดหาปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกร ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- (1) การกำหนดชนิดของผลผลิตที่จะตกลงกัน
- (2) เวลาที่แน่นอนในการโอนกรรมสิทธิ์ ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับการโอนความเสี่ยงและความรับผิดชอบ
- (3) ลักษณะและขอบเขตของการรับประกัน โดยผู้ขาย อันเกี่ยวข้องกับการโอนกรรมสิทธิ์หรือคุณภาพของสินค้า
- (4) หน้าที่ของผู้ขายในการส่งมอบสินค้า
- (5) การเยียวยาต่อผู้ซื้อในกรณีที่ผู้ขายไม่ปฏิบัติตามสัญญา เช่น การไม่ชำระราคาและปฏิเสธไม่รับสินค้า การเยียวยาตามกฎหมายและสัญญาเท่าที่สามารถทำได้ เช่น การลดราคา การเลิกสัญญา การเรียกค่าเสียหาย
- (6) เหตุแห่งการยกเว้นความรับผิดชอบจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญา
- (7) หน้าที่ชำระราคาของผู้ซื้อตามที่ได้ตกลงกันไว้และทำการรับมอบผลผลิตหรือสินค้า

⁵ Unidroit Secretariat, (2014). *Report on First Meeting of the Unidroit Working Group for the Preparation of a Legal Guidance on Contract Farming*. (Online). Available: <http://www.unidroit.org>, p.17. [2018, 2 April].

(8) การเยียวยาต่อผู้ขายในกรณีที่ไม่ปฏิบัติตามสัญญา

ประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องอีกหนึ่งเรื่อง คือ เรื่องนี้กระทำการ ซึ่งทั้งฝ่ายผู้ประกอบการและเกษตรกรต่างมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทักษะและแรงงานหลายประการ ในการปฏิบัติตามสัญญาเพื่อประโยชน์ต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

(1) หน้าที่ของเกษตรกรที่จะต้องดำเนินการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ตามที่ผู้ประกอบการกำหนดไว้โดยเฉพาะ

(2) ผู้ประกอบการอาจมีหน้าที่ เช่น การให้คำปรึกษาทางเทคนิคเกี่ยวกับขั้นตอนการผลิต หรือการเข้าไปดำเนินการโดยตรง เช่น การจัดเตรียมดินหรือการขนส่งผลผลิต

(3) ประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่ต้องพิจารณา เช่น หน้าที่โดยเฉพาะที่ต้องกระทำโดยคู่สัญญา การรับประกันที่เกี่ยวข้อง การเยียวยาต่อการไม่ปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น

หน้าที่ของผู้ประกอบการตามสัญญา (Contractor's Obligations)

หน้าที่หลักของผู้ประกอบการตามสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้ คือ การรับซื้อผลผลิต หรือการให้เงินจ้างเพื่อการผลิตสินค้านั้น และที่พบบ่อยครั้งคือหน้าที่จัดหาปัจจัยการผลิตเพื่อใช้ในกระบวนการผลิต รวมถึงการให้คำแนะนำและความรู้ในการผลิตแก่เกษตรกร ซึ่งอธิบายโดยละเอียดได้ดังนี้

1. ข้อสัญญาว่าด้วยปัจจัยการผลิตและบริการ โดยทั่วไปผู้ประกอบการจะมีหน้าที่จัดหา พันธุ์สัตว์พันธุ์พืชและปัจจัยการผลิตต่างๆ มีเพียงบางกรณีที่ผู้ประกอบการอาจเป็นผู้จัดหาที่ดิน สินทรัพย์ ถาวร (เช่น อาคาร เครื่องจักร) อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต โดยจะต้องพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ คือ

(1) ผู้ประกอบการจะโอนกรรมสิทธิ์ให้แก่เกษตรกรหรือไม่ก็ได้

(2) อาจมีการชำระเงินล่วงหน้าให้แทนเกษตรกรไปก่อน โดยมูลค่าของปัจจัยการผลิตและบริการจะถูกจดบันทึกไว้

(3) พันธุ์สัตว์หรือปัจจัยการผลิตอาจถูกจัดหามาให้โดยบุคคลภายนอก ซึ่งกำหนด โดยผู้ประกอบการ

ทั้งนี้ ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตที่จัดหามาโดยผู้ประกอบการมักจะเกิดการฟ้องร้องคดีกันในเรื่องอัตราผลตอบแทนในการผลิตหรือความเสี่ยงที่เกิดจากปัจจัยการผลิต (เช่น เมล็ดพืช ติดเชื้อโรค) ดังนั้น การรับประกันคุณภาพของปัจจัยการผลิตหรือการรับรองคุณภาพโดยหน่วยงานอิสระ หรือหน่วยงานที่มีอำนาจอื่น (เช่น หน่วยงานรัฐบาล) จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเรื่องปัจจัยการผลิตปลอมที่

มีปัญหาภายในประเทศกำลังพัฒนา และในกรณีที่ปัจจัยการผลิตที่จัดหามาโดยผู้ประกอบการมีคุณภาพต่ำก็
จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของผลผลิต ดังนี้ การปฏิบัติตามสัญญาตามหลักสุจริตจึงมีความสำคัญ

2. ข้อสัญญาว่าด้วยบริการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสัญญา
การผลิตทางการเกษตร คือ ผู้ประกอบการจะให้คำแนะนำ คำสั่งหรือการควบคุมดูแลในขั้นตอนการผลิต
ซึ่งจะมีผลกับหน้าที่และความรับผิดชอบของเกษตรกร โดยหากผู้ประกอบการเข้าควบคุมดูแลกระบวนการผลิต
ทั้งหมด ผู้ประกอบการจะต้องรับผิดชอบต่อผลผลิตทั้งหมดโดยไม่สามารถอ้างเรื่องผลผลิตไม่มีคุณภาพได้ และ
ผู้ประกอบการหรือบุคคลภายนอกตามที่ระบุไว้อาจกำหนดในข้อสัญญาให้มีสิทธิที่จะเข้าออกในที่ดินหรือ
สิ่งปลูกสร้างของเกษตรกร เพื่อทำการตรวจสอบการดำเนินการหรือเข้าแทรกแซงทางเทคนิคเท่าที่จำเป็น
เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านสัตวแพทย์ โดยประเด็นที่ต้องพิจารณาคือการแจ้งเกษตรกรล่วงหน้าและ
ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการนี้ ซึ่งในข้อสัญญาเรื่องคำแนะนำของผู้ประกอบการ มักไม่ปรากฏ
รายละเอียดในสัญญา ควรจะต้องระบุรายละเอียดให้ชัดเจนและแสดงแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับคำแนะนำของ
ผู้ประกอบการ และหากเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการเพิ่มคำแนะนำหรือออกคำสั่งในระหว่างการผลิตที่ไม่เกิน
ความคาดหมายของคู่สัญญา ผู้ประกอบการจะมีหน้าที่ต้องเข้าช่วยเหลือเกษตรกรในการนั้นเพื่อให้การ
ปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ด้วยดี

3. การรับมอบผลผลิต ในส่วนนี้จะต้องพิจารณาในเรื่องวิธีการประเมินคุณภาพของ
ผลผลิตในความเป็นธรรมและใช้มาตรฐานที่เหมาะสม และต้องรับสินค้าที่มีคุณสมบัติเป็นไปตามที่กำหนด
ไว้ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่เห็นด้วยกับคุณภาพของสินค้า อาจต้องกำหนดให้บุคคลภายนอกที่มีความอิสระ
และความเป็นกลางเข้าร่วมตรวจสอบ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยอาจกำหนดให้หน่วยงานของรัฐเข้าทำ
หน้าที่สนับสนุนตรวจสอบคุณภาพของผลผลิต โดยให้ความช่วยเหลือแก่คู่สัญญาในเวลาส่งมอบผลผลิต

4. ราคาและการชำระราคา เงื่อนไขเรื่องราคาเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เกษตรกรยอมเข้าทำ
สัญญาการผลิต และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สัญญาประสบความสำเร็จ เนื่องจากราคาซึ่งเป็นที่พึงพอใจ
จะช่วยลดการผิดสัญญาและช่วยก่อให้เกิดความไว้วางใจและร่วมมืออันดีระหว่างกัน และช่วยหลีกเลี่ยง
ปัญหาข้อพิพาทและการฟ้องร้องคดีอีกด้วย และจากการศึกษาของ Unidroit พบว่ากลไกการกำหนดราคายัง
ไม่โปร่งใสและไม่เป็นธรรม ราคาถูกกำหนดขึ้นโดยผู้ประกอบการฝ่ายเดียว ซึ่งควรจะต้องกำหนดให้มาจาก
การเจรจาต่อรองกับฝ่ายเกษตรกร เนื่องจากเกษตรกรมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า ซึ่งการกำหนดเงื่อนไขในเรื่อง
ราคาที่ไม่ชัดเจนจะทำให้เกิดการผิดสัญญาและทำให้เกษตรกรไม่ทราบหรือไม่เข้าใจถึงวิธีการคำนวณราคา
และเป็นการเปิดช่องให้ผู้ประกอบการซึ่งเป็นผู้รับซื้อนำมาใช้อ้างเพื่อลดราคาที่ต้องจ่ายแก่เกษตรกร

ข้อตกลงเรื่องราคาระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายในการกำหนดราคาและการตั้งราคาที่ถูกใช้ในสัญญาการผลิตทางการเกษตร ข้อดีและข้อเสียที่ต้องพิจารณาตามลักษณะของผลผลิตและผลประโยชน์ของผู้สัญญา ผู้สัญญาอาจทำการเลือกวิธีการกำหนดราคาผลผลิตที่มีหลากหลายรูปแบบ และอาจนำมาประยุกต์ใช้ด้วยกัน ดังต่อไปนี้ ยกเว้นในกรณีที่ราคาผลผลิตที่ได้ถูกกำหนดโดยนโยบายของภาครัฐ

(1) ราคาที่กำหนดไว้ - ราคาปรับเปลี่ยนได้ (ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงราคาของตลาดโลก หรือตลาดท้องถิ่น)

(2) ราคาที่คำนวณตามมูลค่าตลาดทันที (Spot-Market)

(3) ราคาตามการขายฝาก (คำนวณราคาภายหลังจากผลผลิตได้ถูกส่งไปยังตลาดและถูกขายแล้ว)

(4) ราคาแบบแยกส่วน (ส่วนหนึ่งเป็นไปตามราคาที่ตกลงกันและอีกส่วนหนึ่งเป็นไปตามราคาสุดท้ายจากผู้ประกอบการได้ขายสินค้าไปแล้ว)

(5) การแบ่งปันรายได้ (การแบ่งปันผลกำไรตามจำนวนที่ได้ตกลงกันระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ)

(6) ราคาขั้นต่ำ โดยยึดหยุ่นตามราคาตลาด ณ วันที่ส่งมอบผลผลิต

(7) ราคาที่คำนวณตามผลงาน โบนัสและค่าปรับ

เรื่องราคาต้องชัดเจนและโปร่งใสก่อนที่จะกำหนดลงในสัญญา และต้องระบุในรายละเอียดลงไว้ในสัญญาก่อนเริ่มกระบวนการผลิต

ในส่วนนี้ยังต้องมีการพิจารณาถึงกลไกที่ใช้เพื่อคุ้มครองเกษตรกร ในบางประเทศกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิเกี่ยวกับหลักประกันในผลผลิต บางประเทศก็จัดให้มีกองทุนค้ำประกันโดยธนาคารของรัฐ แผนประกันภัยหรือการประกันการชำระหนี้ โดยในสัญญาจะระบุระยะเวลาการชำระเงิน เช่น วันที่ส่งมอบผลผลิต ภายหลังส่งมอบผลผลิต ตามกำหนดเวลาการชำระเงิน หรือตามกำหนดเวลาการจ่ายเงินกู้ยืม เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปการชำระเงินค่าผลผลิตจะทำภายหลังวันส่งมอบผลผลิตประมาณ 30 ถึง 90 วัน รวมถึงควรกำหนดเรื่องดอกเบี้ยจากการชำระหนี้ล่าช้า ทั้งนี้หากกำหนดระยะเวลาชำระเงินเป็นระยะยาวก็จะทำให้เกิดค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมแก่เกษตรกรในกรณีที่เกษตรกรมีหนี้ที่ต้องชำระเงินคืนแก่สถาบันการเงิน

5. หน้าที่อื่นๆ เช่น การปฏิบัติตามข้อสัญญาเพื่อการสื่อสารสาธารณะ การถ่ายทอดเทคโนโลยีภายใต้ข้อตกลง ข้อผูกพันของผู้ประกอบการเกี่ยวกับการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหรือชุมชนในชนบท เพื่อเป็นตัวอย่างในการขอความช่วยเหลือด้านการเงินและสุขอนามัยหรือโครงการให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา เป็นต้น

หน้าที่ของเกษตรกรตามสัญญา

หน้าที่หลักของเกษตรกรตามสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้ คือ หน้าที่ผลิตสินค้าตามที่ตกลงไว้ในสัญญา และส่งมอบผลผลิตให้แก่ผู้ประกอบการตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกัน ซึ่งสามารถอธิบายโดยละเอียดได้ดังนี้

1. หน้าที่เกี่ยวกับการจัดการฟาร์ม ในส่วนนี้ควรพิจารณาถึงเงื่อนไขในสัญญาว่าด้วยเรื่องที่ดิน สิ่งปลูกสร้างหรือสินทรัพย์ถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการระบุถึงจำนวนที่ดิน และรายละเอียดการส่งมอบผลผลิตตามสัญญาจากที่ดินที่ได้กำหนดไว้หรือตามปริมาณที่ได้ตกลงกันไว้ การระบุถึงสิ่งปลูกสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะมิข้อสัญญาเกี่ยวกับการลงทุนจากเกษตรกรหรือไม่ก็ตาม เรื่องกรรมสิทธิ์หรือสิทธิของเกษตรกรในที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง รวมถึงเรื่องผลประโยชน์ของเจ้าของที่ดินจากสัญญา การขาดความมั่นคงในการเช่า เรื่องห้ามโอนสิทธิในที่ดินภายใต้สัญญา

2. รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิต ผลผลิตแต่ละประเภทจะมีรายละเอียดเฉพาะตัวแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามรายละเอียดที่ควรกำหนดไว้ในสัญญา ได้แก่

(1) คุณภาพตามลักษณะทางกายภาพ เช่น รูปร่าง ขนาด น้ำหนัก สีและปริมาณสารอาหาร เป็นต้น โดยเรื่องคุณภาพของผลผลิตนี้ควรจะต้องกำหนดตามมาตรฐานอาหารปลอดภัยมาเป็นขั้นต่ำโดยกล่าวไว้ชัดแจ้งหรืออ้างถึงไว้ในสัญญา หรืออ้างอิงตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งระดับคุณภาพที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อราคาที่ต่างกันไปด้วย และการระบุถึงคุณภาพนั้นอาจทำได้โดยการประเมินผ่านขั้นตอนการทดสอบหรือการรับรอง และอาจทำได้บุคคลภายนอก

(2) ปริมาณของผลผลิต โดยระบุไว้เป็นจำนวนหน่วยหรือน้ำหนัก และขั้นตอนการนับจำนวนผลผลิตควรอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรม โดยให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้ตรวจสอบชั่งน้ำหนักสินค้า และแม้ว่าเกษตรกรจะผูกพันต้องส่งมอบผลผลิตตามจำนวนที่กำหนดไว้แก่ผู้ประกอบการ แต่ในสัญญาควรกำหนดอนุญาตให้เกษตรกรสามารถนำผลผลิตไปขายนอกเหนือจากข้อตกลงในสัญญาได้เป็นจำนวนหนึ่ง เพื่อสร้างความยืดหยุ่นในการปฏิบัติตามสัญญาและเป็นการลดการผิดสัญญาของเกษตรกร⁶

⁶ Ibid., p.13.

(3) รายละเอียดวิธีการจัดส่ง สถานที่และเวลาส่งมอบผลผลิต

3. รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตและบริการ เกษตรกรจะมีหน้าที่กระทำการบางอย่างเกี่ยวกับเวลา แรงงาน และทักษะในการผลิต ในกรณีและผู้ประกอบการเป็นเจ้าของในผลผลิตนั้น แต่ก็อาจจัดอยู่ในหน้าที่ในบริบทเรื่องการซื้อขายด้วย โดยในรายละเอียดนั้นจะขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละผลผลิต โดยหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

(1) ใช้ปัจจัยการผลิตที่จัดหาให้โดยผู้ประกอบการเท่านั้น

(2) ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ประกอบการในเรื่องเทคนิคในการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ เช่น การเตรียมดิน เวลาและวิธีการที่ใช้เพาะปลูก การให้น้ำ การเก็บเกี่ยว เป็นต้น หรือในกรณีเลี้ยงสัตว์ เช่น ขั้นตอนในเรื่องของเวลา ปริมาณและคุณภาพ ในการให้อาหาร เวลาส่งมอบเพื่อขาย เป็นต้น

(3) ปฏิบัติตามมาตรฐานทางเทคนิคหรือกฎระเบียบพิเศษที่ผู้ประกอบการได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะ

(4) ให้ผู้ประกอบการหรือบุคคลภายนอกที่ได้รับมอบหมายสามารถที่จะเข้าไปในที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญา

(5) จัดเตรียมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและทำการบันทึกการดำเนินการต่างๆ ที่ได้ทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ ให้แก่ผู้ประกอบการ

(6) ทำการช่วยเหลือในการกระบวนการผลิต เช่น การจัดการ การบรรจุหีบห่อ การเก็บรักษา และการขนส่ง

(7) ทำการใดๆ อันเป็นการรับประกันหรือเพื่อให้มีการประกันเพื่อความปลอดภัยในผลผลิต

ในข้อสัญญาเรื่องการปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ประกอบการ ซึ่งมักไม่ปรากฏรายละเอียดที่ชัดเจนในสัญญา จึงควรจะต้องระบุรายละเอียดให้ชัดเจนมากขึ้นและแสดงแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับคำแนะนำของผู้ประกอบการที่เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้เกษตรกรเข้าใจในขอบเขตที่ตนจะต้องกระทำ และหากเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการเพิ่มคำแนะนำหรือคำสั่งในระหว่างการผลิตที่ไม่เกินความคาดหมายของคู่สัญญา ผู้ประกอบการจะมีหน้าที่ต้องเข้าช่วยเหลือเกษตรกรในการนั้นเพื่อให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ด้วยดี

6) การไม่ปฏิบัติตามสัญญาและการเยียวยา (Excuses for Nonperformance and Remedies for Breach)

การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญา (Nonperformance of Parties' Obligations) ในส่วนนี้ว่าด้วยการปฏิบัติตามสัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งเหตุผลทั่วไปในการไม่ปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญาเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในพฤติการณ์ที่ได้เกิดขึ้นระหว่างอายุของสัญญา ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อการปฏิบัติตามสัญญาและเป็นผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคู่สัญญา สถานการณ์เช่นว่านี้อาจเกิดจากความผันผวนอย่างมากในตลาด ซึ่งส่งผลต่อราคาหรือความต้องการผลผลิตหรือทำให้เกิดเงื่อนไขในการผลิตที่เป็นภาระหนักมากยิ่งขึ้น สิ่งนี้ทำให้เกิดผลที่ร้ายแรงต่อการดำเนินการตามสัญญาและจะชักจูงให้คู่สัญญาฝ่ายที่เสียเปรียบกระทำผิดสัญญา ดังนี้ จึงควรพิจารณาว่าคู่สัญญาจะจัดการกับสถานการณ์เช่นนี้อย่างไร ตัวอย่างเช่น การกำหนดในสัญญาให้สามารถแก้ไขข้อสัญญาภายใต้พฤติการณ์ที่กำหนดไว้ได้

1. การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของผู้ประกอบการ โดยทั่วไป คือ การไม่จัดส่งหรือจัดส่งล่าช้าในปัจจัยการผลิตหรือบริการหรือได้ส่งมอบสิ่งของหรือบริการที่มีความชำรุดบกพร่องให้เกษตรกร ซึ่งทำให้เกิดความเสียหายแก่เกษตรกรอย่างมาก และในกรณีไม่สามารถจ่ายค่าผลผลิตในราคาที่ได้ตกลงไว้กับเกษตรกร ซึ่งการไม่ชำระเงินของผู้ประกอบการภายหลังจากเกษตรกรได้ทำการส่งมอบผลผลิตไปแล้วนั้นเป็นความเสี่ยงหลักสำหรับเกษตรกร และบ่อยครั้งเกษตรกรมักจะได้รับการชำระเงินค่าผลผลิตล่าช้า

2. การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของเกษตรกร การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของเกษตรกรควรต้องพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

- (1) การส่งมอบผลผลิตล่าช้าหรือส่งมอบก่อนกำหนด และผลที่เกิดขึ้น
- (2) การกระทำผิดขั้นตอนและผลจากการนั้น ทั้งกรณีที่เกี่ยวข้องกับคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย และในกรณีที่มีบุคคลภายนอกเกี่ยวข้องด้วย
- (3) การให้เกษตรกรได้รับโอกาสในการแก้ไขความผิดพลาดภายใต้เงื่อนไขใดๆ ก็ตาม
- (4) ความบกพร่องในคุณภาพของผลผลิต โดยผู้ประกอบการมักจะลดราคารับซื้อผลผลิตที่กำหนดไว้ตามสัญญาหรืออาจคิดค่าปรับ ประเด็นที่ควรกำหนดให้ชัดเจนคือราคาดังกล่าวนั้นสามารถลดลงได้เท่าใดหรือจะกำหนดค่าปรับได้เท่าใด และเกษตรกรสามารถคัดค้านได้หรือไม่อย่างไร
- (5) ความบกพร่องในคุณภาพของผลผลิต โดยผู้ประกอบการมักจะปฏิเสธการรับมอบผลผลิตทั้งหมดหรือบางส่วนและชะลอการชำระเงิน และมีหลายประเด็นที่ต้องกำหนดให้ชัดเจน เช่น

เงื่อนไขในการปฏิเสธ โดยเฉพาะการแจ้งเหตุผลแก่เกษตรกร ผลจากการปฏิเสธนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเวลา ที่ให้เพิ่มเติม เพื่อให้โอกาสเกษตรกรดำเนินการแก้ไขข้อผิดพลาด ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีสิทธิคัดค้าน การปฏิเสธของผู้ประกอบการ

การผิดสัญญาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งของเกษตรกร คือ การนำผลผลิตไปขายนอกเหนือสัญญา (Side-Selling) การไม่ส่งมอบผลผลิตทั้งหมดแก่ผู้ประกอบการตามที่ได้ตกลงไว้กันในสัญญา เกษตรกรก็นำผลผลิตไปขายในตลาดทั่วไปเพื่อให้ได้ราคาที่ดีกว่า และพบว่าเกษตรกรอาจนำปัจจัยการผลิตที่จัดหา มาให้โดยผู้ประกอบการนำไปใช้ส่วนตัวหรือนำไปขายต่อ หรือเป็นกรณีที่เกษตรกรซื้อผลผลิตในตลาดแล้ว นำมาส่งมอบแก่ผู้ประกอบการตามสัญญาเพื่อให้ได้ราคาตามที่ระบุในสัญญา ซึ่งอาจเกิดจากการที่ผลผลิต ไม่ได้คุณภาพตามที่ได้ตกลงไว้

เหตุหลุดพ้นจากความรับผิด ภายหลังจากทำสัญญาแล้วเป็นไปได้ว่าจะมีเหตุบางประการ ทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้หรือทำให้การที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นกลายเป็น ภาระหนักขึ้นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเหตุตามธรรมชาติซึ่งมักเกิดขึ้นในสัญญาประเภทนี้ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงกะทันหัน หรือโรคระบาด ซึ่งมักทำลายผลผลิตทั้งหมดหรือบางส่วนของ เกษตรกร ตลอดจนเหตุแทรกซ้อนอื่นๆ ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในการผลิตจะมีผลกระทบ การความสามารถในการปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญา เช่น การเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายภาครัฐ เกี่ยวกับการเกษตรไม่ว่าในระดับภายในประเทศหรือสากล เหตุจลาจล ภัยสงคราม การประท้วงหยุดงาน ซึ่ง มีผลกระทบต่อกระบวนการผลิต การขนส่งผลผลิต และอื่นๆ

ข้อกำหนดเรื่องเหตุสุดวิสัย (Force Majeure) มักจะถูกระบุไว้ในสัญญามากกว่าการอาศัย กฎหมายทั่วไปที่จะใช้บังคับกับสัญญาไม่ว่าจะเป็นการจำกัดหรือขยายความรับผิดก็ตาม เหตุสุดวิสัยมี ลักษณะคือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจคาดหมายได้ ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อยู่เหนืออำนาจควบคุมของ คู่สัญญาและทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ เหตุสุดวิสัยเช่นนี้มักเกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติ การ กระทำของภาครัฐและเหตุแทรกแซงทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้หลายรูปแบบที่ คู่สัญญาสมควรต้องพิจารณา

การเปลี่ยนแปลงไปของสถานการณ์ (Change of Circumstances) ที่เกิดขึ้นในระหว่างอายุ สัญญาเป็นความเสี่ยงที่เกินกว่าจะคาดคิดในขณะที่เข้าทำสัญญา อาจไม่ถึงขั้นเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติตาม สัญญาแต่ทำให้ความสมดุลของความสัมพันธ์ของคู่สัญญาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เป็นเหตุให้คู่สัญญาฝ่าย หนึ่งฝ่ายใดต้องรับภาระหนักเพิ่มขึ้น และมักเป็นเหตุทำให้เกิดการไม่ปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งกฎหมายส่วน

ใหญ่ไม่มีบทบัญญัติในเรื่องนี้และมักไม่มีระบุไว้ในสัญญาการผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม ในสัญญามักมีการระบุเหตุในการปรับราคาซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าเงิน อัตราเงินเฟ้อ หรือค่าอื่นๆ เพื่อลดผลกระทบจากปัจจัยแทรกซ้อน จึงสมควรที่จะระบุในสัญญาให้เป็นเหตุที่จะทำเจรจาต่อรองในข้อสัญญากันใหม่

ในกรณีเหตุสุดวิสัย ข้อกำหนดตามสัญญาอาจกำหนดครอบคลุมในเรื่องนี้ เช่น เรื่องการแจ้งจากคู่สัญญาที่ได้รับผลจากเหตุสุดวิสัยในส่วนของปฏิบัติตามสัญญาว่าไม่สามารถทำได้ เรื่องการปฏิบัติตามสัญญาตกเป็นอันพั่ววิสัยในบางส่วนหรือเพียงชั่วคราว เรื่องการเริ่มดำเนินการตามสัญญาภายหลังจากการหยุดชั่วคราว เรื่องการเจรจาเปลี่ยนแปลงในข้อสัญญา เรื่องการตรวจสอบความเสียหายและการกระจายความเสียหายระหว่างคู่สัญญา และเรื่องสิทธิเกี่ยวกับการชดเชยความเสียหาย

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือเรื่องพยานหลักฐานซึ่งคู่สัญญามักมองข้ามประเด็นนี้โดยจะมีผลเกี่ยวข้องกับการพิจารณาข้อพิพาท โดยปกติคู่สัญญาที่อ้างว่าได้รับผลกระทบจากเหตุสุดวิสัยต้องมีภาระการพิสูจน์ในเหตุที่อ้างถึงนั้นตามข้อสัญญาหรือกฎหมายที่บังคับใช้ และความเชื่อมโยงระหว่างเหตุที่เกิดขึ้นนั้นกับการไม่ได้ปฏิบัติตามสัญญา ตามวิธีที่กำหนดไว้ในสัญญา อย่างไรก็ตามภาระการพิสูจน์อาจตกอยู่กับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ สัญญาควรกำหนดกลไกการตรวจสอบที่ซับซ้อน เช่น การยื่นรายงานอย่างเป็นทางการและได้รับการยอมรับจากคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะต่อผู้ประกอบการเมื่อกระบวนการผลิตได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ หรือการกำหนดให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยหากคู่สัญญาไม่ยอมรับในพยานหลักฐานนั้น คู่สัญญาอาจต้องการพยานหลักฐานจากแหล่งข้อมูลภายนอกและมีความเป็นอิสระในการพิสูจน์เหตุที่ทำให้ผลผลิตไม่เป็นไปตามสัญญา เช่น ข้อพิพาทจากเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่มีลักษณะไม่ปกติและควบคุมไม่ได้ อาจต้องการการรับรองจากกรมอุตุนิยมวิทยาว่ามีการเกิดพายุขึ้น

ผลจากเหตุสุดวิสัย กฎหมายโดยส่วนใหญ่จะให้คู่สัญญาฝ่ายที่ได้รับผลกระทบนั้นหลุดพ้นจากการชำระหนี้ในส่วนที่ได้รับผลจากเหตุสุดวิสัยนั้น ซึ่งในสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้มักระบุไว้ชัดเจนว่าให้หยุดการปฏิบัติตามสัญญาเพียงชั่วคราวระยะเวลาที่เกิดเหตุสุดวิสัยนั้น ทั้งนี้ เพื่อความเป็นธรรม ในสัญญาควรจัดให้มีกลไกในการกระจายความเสี่ยงจากเหตุสุดวิสัยซึ่งมีผลกระทบต่อคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะเกษตรกร โดยการกำหนดให้คู่สัญญาอีกฝ่ายจ่ายค่าชดเชยความเสียหายบางส่วน ซึ่งอาจจำกัดเพียงบางเหตุการณ์ บางช่วงเวลา หรือตามเงื่อนไขบางประการ

ในเรื่องเหตุสุดวิสัยนี้ อาจกำหนดให้คู่สัญญาที่มีสิทธิหรือบังคับให้ทำการเจรจาต่อรองกันใหม่ ซึ่งการเจรจากันใหม่นี้จะมีประโยชน์อย่างมากในกรณีที่เป็นสัญญาระยะยาวและคู่สัญญาสังเกตเห็นถึงประโยชน์ในการดำเนินการผลิตร่วมกันต่อไป

การเยียวยา (Remedies)

ในมุมมองสำหรับเกษตรกรจำเป็นต้องพิจารณาถึงตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผลต่อการเลือกใช้วิธีการเยียวยาและการคำนวณค่าเสียหาย ดังนี้

(1) ประเภทของผลผลิต เช่น พืชหรือสัตว์ ผลผลิตที่เก็บรักษาได้นานหรือนำเสีง่าย เป็นต้น

(2) ประเภทของสัญญา

(3) โครงสร้างของสัญญา ได้แก่ สัญญาแบบสองฝ่าย สัญญาหลายฝ่าย

(4) การมีอยู่ของตลาดรอง

การเยียวยาสำหรับการไม่ปฏิบัติตามสัญญาอาจถูกกำหนดไว้ในสัญญาหรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับ ประเด็นที่ต้องพิจารณาคือการเยียวยาสามารถทำได้แค่ไหนอย่างไร ซึ่งควรได้รับการกำหนดไว้ในกฎหมายพิเศษและสัญญาการผลิตทางการเกษตร วิธีการเยียวยาซึ่งโดยปกติมักนำมาใช้กับคู่สัญญา ได้แก่

(1) คู่สัญญาอาจไม่ทำหน้าที่ตามสัญญาของตนเมื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายไม่ทำหน้าที่ตามสัญญา สถานการณ์เช่นนี้มักจะเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี ซึ่งคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างมีหน้าที่ในลักษณะต่างตอบแทนกัน

(2) คู่สัญญาที่ทำผิดสัญญาอาจทำการเยียวยาการไม่ปฏิบัติตามสัญญาของตนและทำการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาของตนนั้น ภายใต้งบประมาณประการ

(3) คู่สัญญาที่ทำผิดสัญญาอาจได้รับเวลาเพิ่มเติมเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาของตน ภายใต้งบประมาณประการ

(4) คู่สัญญาอาจเรียกร้องให้มีการกระทำการเป็นพิเศษบางอย่าง เมื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญา ภายใต้งบประมาณประการ

(5) การจำกัดหรือยกเว้นความรับผิด

ค่าเสียหาย (Damages)

ค่าเสียหายโดยปกติจะต้องพิจารณาตามสัญญา และควรพิจารณาถึงการกำหนดเงื่อนไขของคู่สัญญาและข้อกำหนดทางกฎหมายที่นำมาปรับใช้กับความเสียหาย ประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณา คือ

กรณีที่คุณสัญญาเมื่อสละในการเรียกค่าชดเชยหรือเบี้ยปรับจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญา โดยขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายและการพิจารณาถึงข้อสัญญาและการกระทำที่ไม่เป็นธรรม

ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาในเรื่องค่าเสียหาย มีดังนี้

(1) การแบ่งความเสียหายตามการแบ่งส่วนความรับผิดชอบในความเสียหาย

(2) การคำนวณความเสียหาย โดยเฉพาะกรณีความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นสามารถ

คำนวณได้

(3) จำนวนของค่าชดเชย ไม่ว่าจะคำนวณจากราคาตามสัญญาหรือราคาตลาดในเวลาทำการส่งมอบ และต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อจำกัดความเสียหายนั้นด้วย

(4) การแบ่งความเสียหายที่ไม่เป็นธรรม

(5) การจ่ายค่าเสียหายและดอกเบี้ย

7) ระยะเวลา การต่อสัญญาและการบอกเลิกสัญญา (Duration, Renewal and Termination)

1) ระยะเวลา (Duration)

ในส่วนนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ถือเป็นความเสี่ยงต่อเกษตรกร โดยปกติแล้วระยะเวลาของสัญญาจะถูกกำหนดไว้แน่นอน และบางกรณีอาจถูกกำหนดไว้ตามกฎหมาย ซึ่งมักเชื่อมโยงกับวงจรการผลิตและขึ้นอยู่กับลักษณะของพืชผลหรือการเลี้ยงสัตว์ โดยอาจจะมีการกำหนดเวลาขั้นต่ำไว้ตามกฎหมาย สำหรับกรณีสัญญาระยะยาวในกรณีพืชจำพวกชา กาแฟ อ้อยและโกโก้ อาจจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขสัญญาเป็นระยะๆ ระยะเวลาที่เหมาะสมพิจารณาได้จากองค์ประกอบสองประการ ได้แก่ (1) วงจรการผลิตตามประเภทของผลผลิต และ (2) ภาระทางการเงินของคุณสัญญา โดยในกรณีนี้ จำต้องพิจารณาถึงระยะเวลาที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรที่จะหักกลบลบหนี้ในการลงทุนในอุปกรณ์และเครื่องมือสำหรับการผลิตหรือการจ่ายชำระเงินคืนตามสัญญากู้ยืมแก่สถาบันการเงิน โดยมักเป็นสัญญาระยะยาว

จากการศึกษาของ Unidroit พบว่า เกษตรกรพอใจกับมาตรการคุ้มครองตามกฎหมายของสหรัฐอเมริกาว่าด้วยสัญญาการผลิตทางการเกษตร กล่าวคือ ในกรณีที่เกษตรกรถูกเรียกร้องให้ลงทุนเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ผู้ประกอบการจะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดในเรื่องการเลิกสัญญา การบอกเลิกสัญญาหรือการต่อสัญญา

ในเรื่องระยะเวลาของสัญญานี้มีรูปแบบให้คุณสัญญาเลือกใช้ 2 รูปแบบ รูปแบบแรก คือ การกำหนดระยะเวลาไว้แน่นอนค่อนข้างสั้น เรียกว่า สัญญาระยะสั้น (Short-term Contracts) และอีกรูปแบบ คือ การกำหนดระยะเวลาไว้ยาวโดยไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด เรียกว่า สัญญาระยะยาว (Long-term Contracts)

เหตุผลที่ใช้ในการพิจารณาคือลักษณะตามธรรมชาติของผลผลิตนั้นๆ และความตั้งใจของคู่สัญญาว่า ประสงค์จะเข้าผูกพันในระยะเวลาสั้นหรือยาว ในกรณีสัญญาระยะสั้นสำหรับการปลูกพืช เช่น การปลูกผัก และพืชไร่ ซึ่งมักกำหนดเป็นรายปีหรือฤดูกาล ในขณะที่ ซา กาแฟ อ้อยและโกโก้ ต้องเป็นสัญญาระยะยาว สำหรับกรณีการเลี้ยงสัตว์มักเป็นสัญญาในระยะยาว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีเกี่ยวข้องกับการลงทุนในระยะยาวโดยปกติแล้วคู่สัญญาจะทำสัญญาระยะยาวมากกว่า

2) การยกเลิกสัญญา (Termination)

การเลิกสัญญาเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี ทั้งตามสัญญาและตามกฎหมาย ซึ่งโดยส่วนใหญ่ จะเป็นการยกเลิกสัญญาโดยการตกลงกันระหว่างคู่สัญญา ในกรณีสัญญาไม่มีกำหนดเวลาแน่นอนหรือเมื่อ คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งต้องการบอกเลิกสัญญาเป็นธรรมดาที่ต้องมีการแจ้งความประสงค์นั้นไปยังคู่สัญญาอีกฝ่าย หนึ่งโดยต้องเป็นไปตามรูปแบบและช่วงเวลาตามที่กำหนดไว้

โดยในส่วนนี้อาจต้องพิจารณาถึงประเด็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมด้วย เหตุในการเลิก สัญญา เช่น การผันวิสัยในการปฏิบัติหน้าที่ของคู่สัญญาอีกฝ่าย การเลิกสัญญาก่อนกำหนดตามที่ระบุไว้ ตามสัญญา การบอกเลิกสัญญาก่อนกำหนดเพราะเหตุผิดสัญญาของคู่สัญญาอีกฝ่าย การบอกเลิกสัญญาฝ่าย เดียว ซึ่งมีประเด็นที่สมควรต้องกำหนดไว้ในสัญญา ได้แก่

(1) หน้าที่การแจ้งล่วงหน้าในการบอกเลิกสัญญา รูปแบบ เนื้อหาและกำหนดเวลาในการ แจ้งดังกล่าว

(2) หน้าที่ชดเชยความเสียหายในกรณีเลิกสัญญา โดยเฉพาะกรณีผู้ประกอบการต้องการ เลิกสัญญา ควรจะต้องชดเชยค่าเสียหายอย่างน้อยในส่วนที่เกษตรกรได้รับจากการบอกเลิกสัญญาล่วงหน้า

(3) ผลจากการเลิกสัญญา การคืนสู่ฐานะเดิม สิทธิในการเรียกค่าเสียหายจากการไม่ปฏิบัติ ตามสัญญา

3) การต่ออายุสัญญา (Renewal)

อาจทำขึ้นใน 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ข้อตกลงโดยชัดแจ้ง (2) การต่ออายุสัญญาโดย อัตโนมติ และ (3) การต่ออายุโดยคู่สัญญาฝ่ายเดียว ดังนี้

ประการแรก คู่สัญญาอาจกำหนดไว้ในสัญญาว่าการต่ออายุสัญญาสามารถทำได้ต่อเมื่อมี ข้อตกลงเป็นหนังสือโดยชัดแจ้งเท่านั้น และโดยทั่วไปสัญญาที่ได้รับการต่ออายุจะมีข้อตกลงต่างๆ เป็นไป ตามสัญญาเดิม และอาจกำหนดให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายทำการเจรจาทบทวนข้อสัญญาเพื่อการต่ออายุสัญญา ในระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ก่อนจะครบกำหนดอายุสัญญา

ประการที่สอง ในกรณี สัญญาระยะสั้นมักพบว่าจะกำหนดให้เป็นการต่อสัญญาโดยอัตโนมัติโดยกำหนดระยะเวลาไว้เหมือนหรือแตกต่างกับที่กำหนดในสัญญาเดิม เว้นแต่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งแจ้งบอกเลิกสัญญาเป็นหนังสือภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ก่อนครบกำหนดสัญญา

ประการสุดท้ายและเป็นกรณีพิเศษ คือ สัญญาอาจกำหนดให้คู่สัญญาเพียงฝ่ายเดียว (มักเป็นฝ่ายผู้ประกอบการ) มีสิทธิขยายระยะเวลาของสัญญา อย่างไรก็ตามข้อสัญญาเช่นนี้อาจไม่มีผลใช้บังคับตามกฎหมายของบางประเทศ เนื่องจากการให้ผู้ประกอบการได้เปรียบอย่างมากเหนือคู่สัญญาอื่นโดยปราศจากเหตุผล

8) กฎหมายที่ใช้บังคับและการระงับข้อพิพาท (Applicable Law and Dispute Resolution)

1) กฎหมายที่ใช้บังคับ (Applicable Law)

ในกรณีทั่วไปสัญญาที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ภายในประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยพิจารณาได้ตามที่ตั้งของคู่สัญญาโดยเฉพาะฝ่ายเกษตรกร สถานที่ในการทำสัญญาและการปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น สัญญานั้นก็จะอยู่ภายใต้กฎหมายภายในของประเทศนั้นๆ แต่ถ้าสัญญามีลักษณะเป็นสัญญาระหว่างประเทศ ก็ควรพิจารณาถึงหลักเกณฑ์อื่นๆ ด้วย ได้แก่ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยสัญญาสำหรับการขายสินค้าระหว่างประเทศ พ.ศ. 2523 (The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods : CISG 1980) และหลักเกณฑ์ของ Unidroit ว่าด้วยสัญญาซื้อขายระหว่างประเทศ พ.ศ.2553 (The Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2010)

2) การระงับข้อพิพาท (Dispute Resolution)

ในขั้นแรกเมื่อเกิดข้อพิพาทคู่สัญญามักจะปรึกษาหารือโดยตรงระหว่างกัน หากไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาจะอาศัยวิธีการไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยคือวิธีการแก้ปัญหาโดยเป็นที่ยอมรับร่วมกันด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลที่สาม และผูกพันตนเองด้วยความสมัครใจ ด้วยประโยชน์ในข้อนี้กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรจึงกำหนดให้ยื่นข้อพิพาทเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อกำหนดนี้เป็นการรับประกันต่อคู่สัญญาเพื่อมั่นใจว่าพวกเขาสิทธิหรือหน้าที่ในการยื่นข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และจะปรากฏอยู่ในสัญญา ถ้าการไกล่เกลี่ยไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาอาจเลือกที่จะยื่นข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการหรือยื่นฟ้องต่อศาล การแก้ไขข้อพิพาทผ่านทางอนุญาโตตุลาการคือการยื่นข้อพิพาทต่อบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางและคำตัดสินจะมีผลผูกพันและมีผลบังคับได้ตามกฎหมาย คู่สัญญาจะมีอิสระอย่างมากในการกำหนดขั้นตอนและบุคคลที่จะมาเป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในส่วนของอนุญาโตตุลาการนี้อยู่ภายใต้กฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่ใช่

กระบวนการอนุญาตตุลาการ วิธีการสุดท้ายในการระงับข้อพิพาทก็คือการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาลจะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ในระดับที่เป็นทางการอย่างมากและมีค่าใช้จ่ายสูง องค์การของเกษตรกรและองค์กรอื่นๆ ควรมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในการต่อสู้คดีในศาลแก่เกษตรกรแต่ละราย การฟ้องคดีต่อศาลต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงและใช้เวลานานหลายปี

ข้อพิพาทส่วนใหญ่จะไม่ขึ้นสู่กระบวนการพิจารณาของศาลเพราะเป็นวิธีที่มีค่าใช้จ่ายสูงและใช้ระยะเวลาสั้น รวมถึงประเด็นการรับสินบนของศาล กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่จึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับแนวทางในการระงับข้อพิพาท ซึ่งประเด็นที่จะต้องพิจารณา ได้แก่

1) วัตถุประสงค์และประโยชน์ของกลไกการระงับข้อพิพาท เช่น การประนีประนอมหรือการไกล่เกลี่ย ซึ่งวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยระหว่างคู่สัญญานี้ โดยทั่วไปเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขข้อพิพาทและสร้างโอกาสให้คู่สัญญาสามารถดำเนินการตามสัญญากันไปได้ กลไกการไกล่เกลี่ยนี้มักดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐหรือคณะกรรมการผลผลิตชนิดนั้นๆ และอาจกระทำภายใต้บทบัญญัติในกฎหมายพิเศษ

2) คู่สัญญาอาจจะเรียกร้องให้มีการเพิ่มเติมข้อสัญญาในเรื่องการไกล่เกลี่ย ซึ่งวิธีการไกล่เกลี่ยนี้อาจถูกนำมาใช้เป็นขั้นตอนแรกก่อนใช้กลไกการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการอื่น เช่น อนุญาตตุลาการหรือการฟ้องคดีต่อศาล

3) กฎหมายส่วนใหญ่จะมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยซึ่งออกแบบโดยคู่สัญญาหรือกำหนดเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจในการแก้ไขข้อพิพาท รวมถึงรายละเอียดองค์ประกอบ กำหนดเวลา และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

4) หน่วยงานพิเศษ และหน่วยงานรับพิจารณาอุทธรณ์ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายมีอำนาจหน้าที่โดยเฉพาะในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาเกษตรแบบพันธสัญญา

5) คู่สัญญาอาจเลือกที่จะเสนอข้อพิพาทต่ออนุญาตตุลาการ อย่างไรก็ตามการดำเนินการทางอนุญาตตุลาการมีค่าใช้จ่ายที่อาจเกินกว่าความสามารถของเกษตรกร และอาจไม่ได้รับการยอมรับเพราะเหตุจากการขาดความเป็นกลางของอนุญาตตุลาการ

ในส่วนของภาครัฐการจัดตั้งศาลพิเศษเพื่อพิจารณาคดีทางการเกษตรหรือการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะ จะเป็นแนวทางที่ช่วยแก้ไขข้อพิพาทให้แก่คู่สัญญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในการปกป้องเกษตรกร

3.1.2 มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาของสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกาถือว่าเป็นต้นแบบของธุรกิจเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากมีการใช้ระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างแพร่หลายทั้งในส่วนของ การเพาะปลูกพืชและภาคปศุสัตว์ อย่างไรก็ตาม ระบบเกษตรพันธสัญญาในสหรัฐอเมริกาได้เกิดปัญหาเช่นเดียวกัน ได้แก่ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มสัญญา การเอารัดเอาเปรียบ และการกระทำอันไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐของประเทศจึงได้ออกกฎหมายพิเศษเพื่อบังคับใช้กับเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะ ทั้งกฎหมายระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) และกฎหมายในระดับรัฐ (State Law)

ทั้งนี้ ในการศึกษากฎหมายของสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญา ผู้เขียนมุ่งเน้นศึกษากฎหมายในระดับรัฐเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นกฎหมายในลักษณะกฎหมายพิเศษที่มุ่งใช้บังคับกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญาโดยตรงและครอบคลุมทั้งภาคปศุสัตว์และการปลูกพืช อีกทั้งยังมีความทันสมัยมากกว่ากฎหมายในระดับสหพันธรัฐอีกด้วย

1) กฎหมายแม่แบบ Producer Protection Act 2000

สาระสำคัญของ Producer Protection Act มีดังต่อไปนี้

1. การปฏิบัติตามสัญญาทางการเกษตรและการบังคับใช้สัญญาของกลุ่มสัญญาทุกฝ่ายต้องเป็นไปตามหลักสุจริต⁷

2. กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายชัดเจนและเปิดเผยถึงความเสี่ยงต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง⁸ ได้แก่ สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญา ระยะเวลาของสัญญา การเลิกสัญญา การเจรจาต่อรองใหม่ ความรับผิดชอบในความเสี่ยงต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น รัฐและสหรัฐ และข้อสัญญาใดๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผย สัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่ายและใช้ขนาดตัวอักษรที่เหมาะสม อีกทั้งต้องจัดทำใบปะหน้า (Cover Sheet) ของสัญญา ซึ่งระบุข้อความดังนี้

(1) ถ้อยคำว่าสัญญานี้เป็นเอกสารสัญญาทางกฎหมายระหว่างคู่สัญญา

⁷ Producer Protection Act Section 3. Implied Obligation of Good Faith.

⁸ Producer Protection Act Section 4. Disclosure of Risks and Readability.

(2) ถ้อยคำว่า “กรุณาอ่านสัญญาด้วยความรอบคอบ ใบปะหน้าของสัญญานี้เป็นเพียงการสรุปเนื้อหาโดยย่อของสัญญาเท่านั้น ซึ่งภายในสัญญาจะกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของคุณและคู่สัญญาอีกฝ่าย ดังนั้น การอ่านสัญญาของคุณด้วยความรอบคอบจึงเป็นสิ่งสำคัญ”

(3) ความเสี่ยงต่างๆ ได้แก่ ระยะเวลาของสัญญา, การเลิกสัญญา, การเจรจาต่อรองใหม่, ความรับผิดชอบในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม, ปัจจัยที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน, หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น รัฐและสหรัฐ และข้อสัญญาใดๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผย

(4) สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญา (ตามมาตรา 5)

(5) คำนีของข้อสัญญาที่สำคัญพร้อมระบุหน้าที่ปรากฏในสัญญา ได้แก่ ชื่อของคู่สัญญาทุกฝ่าย, บทนิยามของสัญญา, ข้อสัญญาเกี่ยวกับการเลิกสัญญา การต่อสัญญาและการแก้ไขสัญญา, หน้าที่หรือความรับผิดชอบของคู่สัญญาแต่ละฝ่าย, ข้อสัญญาใดๆ ที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงในสัญญา

รูปแบบของสัญญาและภาษาที่เข้าใจได้ง่าย โดยสัญญาต้องมีความที่ชัดเจนและจัดแบ่งหัวข้ออย่างเหมาะสม เขียนด้วยภาษาที่ชัดเจนไม่ขัดแย้งในตัวเอง ใช้ถ้อยคำและไวยากรณ์ที่เป็นที่เข้าใจได้โดยบุคคลที่มีสติปัญญา การศึกษาและประสบการณ์โดยทั่วไปในวงการนี้ แต่ไม่ใช่บังคับกับถ้อยคำทางกฎหมายหรือรูปแบบใดๆ ที่มีกฎหมายบังคับไว้ และคำศัพท์ทางเทคนิคต่างๆ

เกษตรกรหรือผู้ประกอบการสามารถเสนอสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหรืออัยการ เพื่อให้ทำการตรวจสอบว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายเรื่องนี้หรือไม่ โดยภายหลังจากการตรวจสอบเจ้าหน้าที่จะดำเนินการดังต่อไปนี้

- (1) รับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้
- (2) ปฏิเสธการรับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้และบันทึกหมายเหตุคำคัดค้านไว้
- (3) ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากเป็นเรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาคดีของศาล
- (4) ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากสัญญาไม่อยู่ภายใต้บังคับของมาตรานี้

ปัจจัยที่เจ้าหน้าที่จะใช้ในการพิจารณาถึงการอ่านเข้าใจได้ง่าย (Readability) อย่างน้อยมีดังต่อไปนี้

- (1) ความเรียบง่ายของโครงสร้างประโยค
- (2) ใช้ถ้อยคำที่ใช้โดยทั่วไปและเป็นคำที่เข้าใจได้
- (3) มีการหลีกเลี่ยงที่จะใช้ถ้อยคำทางกฎหมายที่ยากต่อการเข้าใจ
- (4) มีการลดการอ้างอิงไปยังส่วนอื่นๆ หรือข้อสัญญาอื่น
- (5) การวิเคราะห์จากคะแนนตามหลักเกณฑ์ที่ระบุเพิ่มเติม

(6) มีการใช้ถ้อยคำที่ชัดเจนในข้อสัญญา

(7) ปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับการอ่านเข้าใจได้ง่ายของสัญญา

การตรวจสอบสัญญาของเจ้าหน้าที่ตามข้างต้นนี้ไม่อยู่ภายใต้การพิจารณาทบทวนโดยศาล และการรับรองสัญญานี้ไม่เป็นการเห็นชอบความถูกต้องตามกฎหมายหรือผลทางกฎหมายของสัญญา ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินการตรวจสอบสัญญาภายใน 30 วัน ให้ถือว่าสัญญาของผู้ประกอบการได้ปฏิบัติตามกฎหมายนี้แล้ว และการไม่สามารถยื่นสัญญาต่อเจ้าหน้าที่เพื่อตรวจสอบไม่ได้เป็นการแสดงถึงการไม่สุจริตหรือเพิ่มข้อสันนิษฐานว่าสัญญานั้นฝ่าฝืนต่อกฎหมายนี้

ศาลสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญาได้ หากศาลพบว่า

(1) ข้อสัญญาฝ่าฝืนหลักการเปิดเผยหรือหลักการอ่านเข้าใจได้ง่าย (2) การฝ่าฝืนนั้นทำให้เกษตรกรเกิดความสับสนในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาใดๆ ตามสัญญา และ (3) การฝ่าฝืนนั้นทำให้อาจเป็นผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหายทางการเงิน

ในกรณีที่ศาลได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญา ศาลจะมีคำสั่งเท่าที่จำเป็นเพื่อหลีกเลี่ยงการได้ลากมิควรได้ และการยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้ไม่มีผลทำให้เกษตรกรระงับการปฏิบัติตามสัญญาส่วนอื่นที่ชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ การยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้จะไม่ได้รับการพิจารณา หากพบว่าเป็นการยื่นภายหลังจากการปฏิบัติตามสัญญาได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว

ในกรณีที่คู่สัญญาได้กระทำไปโดยสุจริตและได้ใช้ความพยายามที่จะปฏิบัติตามกฎหมายในส่วนนี้ อย่างเต็มที่แล้ว หากมีการเรียกร้องค่าเสียหายจากคู่สัญญาอีกฝ่าย คู่สัญญาที่ถูกเรียกร้องก็สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ รวมถึงการไม่ต้องรับผิดชอบในค่าทนายความและค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบการกระทำฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ด้วย และการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ไม่ทำให้เกษตรกรหลุดพ้นจากความรับผิดชอบจากการกระทำผิดสัญญาของตน เกษตรกรสามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้ตามที่เกิดขึ้นจริงอันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาตามสัญญาเท่านั้น โดยเกษตรกรสามารถเรียกร้องเกี่ยวกับการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ของสัญญาภายในระยะเวลา 6 ปีนับแต่สัญญาที่มีผลใช้บังคับ

3. สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนสัญญา เกษตรกรสามารถยกเลิกสัญญาได้โดยการส่งจดหมายเป็นหนังสือยกเลิกสัญญาต่อผู้ประกอบการภายในระยะเวลา 3 วันทำการนับแต่สัญญาที่มีผลใช้บังคับ หรือก่อนกำหนดเวลาตามที่ได้ระบุไว้ในสัญญา ซึ่งสิทธิในการยกเลิกสัญญา วิธีการยกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาในการยกเลิกสัญญาจะต้องได้รับการเปิดเผยอย่างชัดเจนในสัญญา⁹

⁹ Producer Protection Act Section 5. Contract Producer's Three Day Right to Review.

4. ห้ามมิให้มีข้อสัญญาเกี่ยวกับการไม่ให้เปิดเผยสัญญา กรณีที่สัญญามีข้อกำหนดให้ข้อมูลใดๆ ในสัญญาต้องเป็นความลับ ห้ามมิให้ผู้ประกอบการบังคับใช้ข้อกำหนดดังกล่าว และให้ข้อกำหนดเช่นนั้นตกเป็นโมฆะไม่ว่าข้อกำหนดนั้นจะมีอยู่โดยชัดแจ้งหรือโดยปริยาย ไม่ว่าจะด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร หรือในเงื่อนไขใดๆ ไม่ว่าจะในสัญญาหรือในเอกสารใดๆ ก็ตาม ทั้งนี้ การตกเป็นโมฆะไม่มีผลไปถึงข้อสัญญาอื่นๆ¹⁰

5. สิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิต (Production Contract Lien)¹¹

5.1) สิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ ตามที่กำหนดในกฎหมายนี้ จะใช้บังคับเฉพาะสัญญาการผลิตที่ผู้ประกอบการมีความเป็นเจ้าของในทรัพย์สิน (พันธุ์พืช, พันธุ์สัตว์) ที่เกษตรกรใช้ในการผลิต

5.2) เกษตรกรซึ่งเป็นผู้สัญญากับผู้ประกอบการจะมีสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิตตามที่กำหนดในกฎหมายนี้ โดยสิทธิดังกล่าวจะเป็นไปตามหนี้ที่ผู้ประกอบการค้างชำระแก่เกษตรกรตามข้อตกลงในสัญญา

กรณีสัญญาการผลิตปศุสัตว์และน้ำนมดิบ เกษตรกรมีสิทธิดังนี้

1. กรณีสัญญาการผลิตปศุสัตว์ (Livestock)

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือฆ่าสัตว์นั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือสัตว์ดังกล่าว

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายสัตว์นั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายสัตว์ดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการฆ่าสัตว์นั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใดๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code

2. กรณีน้ำนมดิบ (Raw Milk)

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือแปรรูปน้ำนมดิบนั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือน้ำนมดิบดังกล่าว

¹⁰ Producer Protection Act Section 6. Confidentiality Provisions Prohibited.

¹¹ Producer Protection Act Section 7. Production Contract Lien.

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายน้ำมันดิบนั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายน้ำมันดิบดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการแปรรูปน้ำมันดิบนั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใด ๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code

ในเรื่องระยะเวลาของสิทธิเหนือสัตว์หรือน้ำมันดิบจะมีขึ้นในเวลาที่สัตว์นั้นมาถึงสถานที่เลี้ยง และต่อเนื่องไปเป็นระยะเวลา 1 ปี ภายหลังจากที่สัตว์นั้นไม่อยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรหรือเมื่อสัตว์นั้น ได้ออกจากสถานที่เลี้ยงของเกษตรกร

3. กรณีสัญญาการเพาะปลูกพืช เกษตรกรมีสิทธิดังนี้

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือแปรรูปพืชผลนั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือพืชผลดังกล่าว

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายพืชผลนั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายพืชผลดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการแปรรูปพืชผลนั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใด ๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code

ในเรื่องระยะเวลาของสิทธิเหนือพืชผลจะมีขึ้นในเวลาที่พืชผลนั้นถูกปลูกและต่อเนื่องไปเป็นระยะเวลา 1 ปี ภายหลังจากที่พืชผลหรือใบประทวน (Warehouse receipt) ที่ออกโดยผู้ประกอบการโกดังสินค้า ไม่ได้อยู่กับเกษตรกร

5.3) การสงวนสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิต (Preserving the Lien)

เกษตรกรจำต้องยื่นเอกสารแสดงสิทธิ (Lien Statement) ต่อเลขาธิการแห่งรัฐ (Secretary of State) ตามแบบฟอร์มที่เจ้าหน้าที่กำหนดเพื่อการสงวนสิทธิ ในกรณีเกษตรกรมีสิทธิเหนือสัตว์หรือพืชผล เกษตรกรจะต้องยื่นเอกสารภายใน 45 วัน นับแต่สัตว์นั้นได้มาถึงสถานที่เลี้ยง หากเป็นกรณีมีสิทธิเหนือพืชผล เกษตรกรจะต้องยื่นเอกสารภายใน 45 วันนับแต่ได้ทำการปลูกพืชผลนั้น ซึ่งเจ้าหน้าที่จะคิดค่าธรรมเนียมและอาจออกกฎระเบียบให้สามารถยื่นเอกสารโดยวิธีอิเล็กทรอนิกส์ได้ นอกจากนี้ สิทธิเหนือ

ทรัพย์สินของผู้ประกอบการ ตามกฎหมายนี้เป็นสิทธิที่เหนือกว่าและอยู่ในลำดับก่อนสิทธิเหนือทรัพย์สินหรือสิทธิในการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สินที่แย้งกันหลายรายเหนือผลผลิตนั้น รวมถึงสิทธิเหนือทรัพย์สินหรือสิทธิในการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สินที่เกิดขึ้นก่อนสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการฯ นี้ ยกเว้นตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายอื่น

5.4) การบังคับใช้สิทธิฯ ในกรณีที่ผลผลิตยังอยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรตามข้อ 5.2 เกษตรกรอาจบังคับตามสิทธิของตนได้ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 9-504, 9-506 และ 9-507 ของ Uniform Commercial Code หากเป็นกรณีที่ผลผลิตไม่อยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรแล้ว เกษตรกรสามารถบังคับใช้สิทธิของตนได้ตามที่กำหนดไว้ในบทที่ 9 ส่วนที่ 5 ของ Uniform Commercial Code

6. กรณีสัญญาการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน

ห้ามมิให้ผู้ประกอบการยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา ในกรณีที่สัญญากำหนดให้เกษตรกรลงทุนเป็นเงินจำนวนไม่ต่ำกว่า 100,000 เหรียญสหรัฐ เว้นแต่ผู้ประกอบการจะได้ดำเนินการดังต่อไปนี้¹²

(1) ผู้ประกอบการได้บอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีความประสงค์จะยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา ล่วงหน้าเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 90 วัน ก่อนครบกำหนดอายุสัญญา

(2) ผู้ประกอบการได้ชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการเลิกสัญญาหรือการไม่ต่อสัญญา โดยคำนวณค่าเสียหายตามอายุการใช้งานที่เหลือของสิ่งปลูกสร้าง เครื่องจักรและอุปกรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

ในกรณีที่เกษตรกรผิดสัญญาในเรื่องการลงทุน ผู้ประกอบการไม่อาจบอกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา เว้นแต่จะได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ผู้ประกอบการได้บอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีความประสงค์จะยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา ล่วงหน้าเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 45 วัน ก่อนครบกำหนดอายุสัญญา โดยในหนังสือบอกกล่าวจะต้องแสดงรายละเอียดที่เป็นสาเหตุของการละเมิดสัญญา

(2) เกษตรกรไม่สามารถแก้ไขการละเมิดสัญญาตามที่ได้แจ้งไว้ในหนังสือบอกกล่าวได้ภายในระยะเวลา 30 วัน นับแต่ได้รับหนังสือบอกกล่าว ทั้งนี้ ความพยายามในการแก้ไขการผิดสัญญาของเกษตรกรจะไม่ถูกตีความว่าเป็นการรับสารภาพว่าได้กระทำผิดสัญญาในมูลคดีทางแพ่ง

ทั้งนี้ ผู้ประกอบการสามารถยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญาได้โดยไม่ต้องบอกกล่าวล่วงหน้าหรือชดเชยความเสียหายตามข้างต้น ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) เกษตรกรจงใจไม่ปฏิบัติตามสัญญาและกรณีเกษตรกรล้มเหลวในการปฏิบัติตามสัญญา

¹² Producer Protection Act Section 8. Production Contracts Involving Investment Requirements.

(2) เกษตรกรได้กระทำความผิดในฐานฉ้อโกงหรือลัทธิทรยศโดยมุ่งกระทำต่อผู้ประกอบการ

ในกรณีที่ผู้ประกอบการยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญานอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้นี้ ผู้ประกอบการจะต้องชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการยกเลิกสัญญาหรือการไม่ต่อสัญญาให้แก่เกษตรกร โดยคำนวณค่าเสียหายตามอายุการใช้งานที่เหลือของสิ่งปลูกสร้าง เครื่องจักรและอุปกรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต

7. การห้ามผู้ประกอบการกระทำการที่ไม่เป็นธรรม (Unfair Practices) ต่อเกษตรกร¹³ รวมถึงการกระทำของลูกจ้างหรือตัวแทนของผู้ประกอบการ ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังต่อไปนี้

(1) การตอบโต้ การบังคับขู่เข็ญ การข่มขู่ การทำให้เสียเปรียบ และการเลือกปฏิบัติซึ่งกระทำต่อเกษตรกร อันเนื่องมาจากการใช้สิทธิหรือการพยายามใช้สิทธิของเกษตรกร รวมถึงการกระทำที่มีผลกระทบต่อ การเลิกสัญญา การต่ออายุสัญญา การกำหนดข้อสัญญาซึ่งเป็นการเลือกปฏิบัติต่อเกษตรกรหรือการตีความข้อสัญญาในลักษณะเลือกปฏิบัติ เช่น เรื่องราคาผลผลิต คุณภาพและปริมาณของผลผลิต ข้อกำหนดเรื่องการลงทุน และในเรื่องการให้รางวัล การกำหนดบทลงโทษ

(2) การให้ข้อมูลเท็จแก่เกษตรกรในเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรกรหรือสมาคมของเกษตรกร สิทธิของเกษตรกรตามกฎหมาย ข้อมูลเกี่ยวกับค่าตอบแทน การไม่ให้ข้อมูลทางสถิติหรือข้อมูลที่เกษตรกรจะสามารถนำไปใช้คำนวณค่าตอบแทน รวมถึงอัตราการแลกเนื้อ ผลวิเคราะห์อาหาร ประวัติพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เป็นต้น

(3) การไม่อนุญาตให้เกษตรกรหรือผู้แทนของเกษตรกรเข้าสังเกตการณ์ชั่งน้ำหนัก ซึ่งจะใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน

(4) การคำนวณค่าตอบแทนโดยพิจารณาจากประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรรายอื่น หรือโดยพิจารณาจากการเลิกสัญญาหรือการต่ออายุสัญญา

(5) การกำหนดให้เกษตรกรทำการลงทุนหรือเพิ่มการลงทุน โดยเชื่อมโยงกับการต่ออายุสัญญา ซึ่งอยู่นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในสัญญา ทั้งนี้ กรณีจะไม่ถือเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายนี้ถ้าหากการลงทุนใหม่หรือเพิ่มการลงทุนเช่นนั้นเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการได้ร่วมลงทุนบางส่วน หรือเป็นกรณีหักกลบลบหนี้กับค่าชดเชยใดๆ หรือได้มีการแก้ไขลงในสัญญา โดยเกษตรกรได้เห็นชอบเป็นลายลักษณ์อักษรในการลงทุนใหม่นั้นด้วย

(6) การใช้สัญญาที่ขัดต่อหลักการเปิดเผยความเสี่ยงและหลักการอ่านเข้าใจได้ง่าย

¹³ Producer Protection Act Section 9. Unfair Practices.

- (7) การใช้สัญญาที่มีข้อกำหนดไม่ให้เปิดเผยความลับ
- (8) การใช้สัญญาที่ไม่มีข้อตกลงเรื่องการไถ่ถอน
- (9) การใช้สัญญาที่มีข้อตกลงสละสิทธิของเกษตรกรใดๆ และยกเว้นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ประกอบการใดๆ ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายนี้
- (10) การใช้สัญญาที่มีข้อตกลงให้นำกฎหมายอื่นมาใช้บังคับกับสัญญานี้แทนกฎหมายนี้
8. การกำหนดให้ข้อสัญญาใดที่เป็นการทำให้เกษตรกรต้องเสียสิทธิหรือทำให้ผู้ประกอบการไม่ต้องรับผิดชอบตามที่ระบุไว้ในกฎหมายนี้ให้เป็นโมฆะ¹⁴
9. เงื่อนไข ข้อตกลงหรือข้อกำหนดใดๆ ที่กำหนดให้ใช้กฎหมายอื่นแทนกฎหมายนี้ให้ถือเป็นโมฆะและไม่มีผลใช้บังคับ¹⁵
10. การกำหนดให้ในสัญญาต้องมีข้อสัญญาเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล¹⁶
11. บทกำหนดโทษ¹⁷ กรณีผู้ประกอบการกระทำการโดยไม่เป็นธรรมตามมาตรา 9 จะต้องรับโทษทางแพ่งและจะต้องรับโทษทางอาญาในฐานะโทษและต้องถูกปรับ เกษตรกรที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของผู้ประกอบการซึ่งฝ่าฝืนกฎหมายนี้จะได้รับการเยียวยาตามกฎหมายที่เป็นธรรม รวมถึงค่าทนายความและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี และเพื่อให้ศาลมีคำสั่งเกษตรกรไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการไม่ได้รับการเยียวยาตามกฎหมายที่เพียงพอหรือแสดงให้เห็นถึงพฤติการณ์พิเศษ ยกเว้นศาลจะมีคำสั่ง และศาลอาจสั่งห้ามหรือบังคับในรูปแบบใดๆ เท่าที่สมควรหรือสั่งห้ามกระทำการชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ ทั้งนี้ สำนักงานอัยการสูงสุดแห่งรัฐเป็นผู้มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายนี้ และสามารถสั่งห้ามคู่สัญญากระทำการใดๆ หรือสั่งให้กระทำการใดๆ ได้ตามกฎหมายนี้

โดยภายหลังจากที่มีแม่แบบกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้ผลิต (MPPA) ในปี ค.ศ. 2000 รัฐอาร์คันซอ รัฐจอร์เจีย รัฐอิลลินอยส์และรัฐแคนซัส ก็ได้ออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญญา การผลิตเพื่อ

¹⁴ Producer Protection Act Section 10. Waivers Unenforceable.

¹⁵ Producer Protection Act Section 11. Choice of Law.

¹⁶ Producer Protection Act Section 12. Mediation.

¹⁷ Producer Protection Act Section 13. Enforcement.

ใช้ในรัฐของตน โดยนำกฎหมายดังกล่าวไปเป็นแม่แบบไปประยุกต์ใช้ประกอบกับกฎหมายอื่นๆ ของแต่ละรัฐนั้นด้วย สรุปสาระสำคัญโดยย่อได้ดังต่อไปนี้¹⁸

2) รัฐจอร์เจีย

ตามกฎหมาย Georgia's Production Contract Law ตั้งแต่มาตรา 2-22-1 ถึงมาตรา 2-22-5 ใน Georgia Code ได้บัญญัติถึงการคุ้มครองโดยเฉพาะแก่ผู้เลี้ยงสัตว์ปีก โดยมีกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับขั้นตอนการเจรจาต่อรองและการพิจารณาค่าตอบแทน มีสาระสำคัญดังนี้

1. กำหนดถึงขั้นตอนการเจรจา โดยมีกำหนดให้ผู้เลี้ยงได้รับอนุญาตให้ตรวจสอบทบทวนสัญญาฉบับที่ปรึกษาเป็นระยะเวลา 3 วันก่อนที่สัญญาจะมีผลใช้บังคับ อีกทั้งยังมีสิทธิยกเลิกสัญญาได้ภายใน 3 วันนับแต่สัญญาจะมีผลใช้บังคับ¹⁹

2. กำหนดให้มีการดำเนินการของผู้ประกอบการ ตามสัญญาต้องให้ผู้เลี้ยงมีสิทธิในการบันทึกข้อมูลสถิติที่จะมีผลกระทบต่อค่าตอบแทนตามสัญญา²⁰ และสิทธิที่จะอยู่ในขณะทำการชั่งน้ำหนักซึ่งจะมีผลต่อการคำนวณค่าตอบแทน²¹ และยังให้สิทธิส่วนบุคคลในการดำเนินการสำหรับการละเมิดซึ่งสอดคล้องกับที่กำหนดไว้ในกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจที่ไม่เป็นธรรมหรือหลอกลวง (Georgia Law for Unfair or Deceptive Business Practices)²²

3) รัฐมินนิโซตา

ตามบัญญัติของ Minnesota Statutes 2013 Agriculture Chapter 17 Department of Agriculture Agricultural Contracts ตั้งแต่มาตรา 17.90 ถึงมาตรา 17.98 โดยใช้บังคับกับสัญญาการผลิตต่างๆ ได้แก่ การปลูกพืช การเลี้ยงปศุสัตว์และสัตว์ปีก ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2533 โดยให้ความคุ้มครองเกษตรกรจากการกระทำที่ไม่เป็นธรรมของผู้ประกอบการ ดังนี้

1. การระงับข้อพิพาทต้องทำโดยการไกล่เกลี่ยหรืออนุญาโตตุลาการ และในสัญญาต้องมีการเปิดเผยความเสี่ยงเป็นลายลักษณ์อักษรแก่เกษตรกร²³

¹⁸ Alison Peck, supra note 10, pp.4-10.

¹⁹ Georgia Code Title 2. Agriculture § 2-22-2.

²⁰ Georgia Code Title 2. Agriculture § 2-22-3.

²¹ Georgia Code Title 2. Agriculture § 2-22-4.

²² Georgia Code Title 2. Agriculture § 2-22-5.

²³ Minnesota Statutes Agriculture § 17.91 (Supp. 2006).

2. ผู้ประกอบการต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่เกษตรกรสำหรับการลงทุนตามที่กำหนดไว้ในสัญญา หากผู้ประกอบการต้องการเลิกสัญญาที่กำหนดให้เกษตรกรต้องลงทุนมากกว่า 100,000 เหรียญสหรัฐและมีระยะเวลาของสัญญาไม่ต่ำกว่า 5 ปี²⁴

3. ห้ามผู้ประกอบการบอกเลิกสัญญาจากกรณีเกษตรกรไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญา โดยปราศจากการบอกกล่าวล่วงหน้าพร้อมให้เวลาในการแก้ไขการผิดสัญญา

4. บริษัทแม่จะต้องรับผิดชอบในหนี้ของบริษัทย่อยของตน²⁵

5. ข้อตกลงในสัญญาทุกข้อต้องตั้งอยู่บนหลักสุจริต²⁶

6. กำหนดให้ผู้ตรวจการแผ่นดินมีหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบคำร้องทุกข์ต่างๆ²⁷

7. กำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิที่จะใช้ตราสารเครดิต (Letter of Credit) เพื่อชำระค่าปัจจัยการผลิตล่วงหน้า²⁸

8. ห้ามมิให้มีข้อกำหนดเรื่องการรักษาความลับในสัญญา กล่าวคือเกษตรกรสามารถเปิดเผยเนื้อหาของสัญญาได้²⁹

9. ให้เกษตรกรมีสิทธิยกเลิกสัญญาได้ภายในระยะเวลา 3 วัน หรือตามระยะเวลาที่คู่สัญญาดตกลงกัน³⁰

10. กำหนดให้ต้องจัดทำใบปะหน้าของสัญญา (Cover Sheet) เพื่อเป็นการแจ้งเตือนเกษตรกร โดยแสดงถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิตามกฎหมายและภาวะผูกพันที่จะเกิดขึ้นตามสัญญาและจัดทำดัชนีของสัญญา³¹

11. กำหนดให้สัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่ายและมีการอธิบายคำศัพท์เฉพาะต่างๆ³²

²⁴ Minnesota Statutes Agriculture § 17.92.

²⁵ Minnesota Statutes Agriculture § 17.93.

²⁶ Minnesota Statutes Agriculture § 17.94.

²⁷ Minnesota Statutes Agriculture § 17.95.

²⁸ Minnesota Statutes Agriculture § 17.97.

²⁹ Minnesota Statutes Agriculture § 17.710.

³⁰ Minnesota Statutes Agriculture § 17.941.

³¹ Minnesota Statutes Agriculture § 17.942.

³² Minnesota Statutes Agriculture § 17.943.

12. กำหนดขั้นตอนในการพิจารณาตรวจสอบสัญญาโดยคณะกรรมการการเกษตร (Commissioner of Agriculture) กรมวิชาการเกษตร³³

13. ข้อจำกัดในการเยียวยาและการบังคับใช้กฎหมาย³⁴

14. ข้อห้ามในการละเมิดสิทธิตามพระราชบัญญัตินี้มีจะนั้นข้อสัญญาดังกล่าวจะตกเป็นโมฆะ³⁵

4) รัฐไอโอว่า

บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญา ได้แก่ ลักษณะ 202 ตาม Iowa Code ที่บัญญัติห้ามไม่ให้มีข้อตกลงเรื่องการรักษาความลับ ในสัญญาการผลิตเกี่ยวกับปศุสัตว์ นานมดิบ หรือพืช³⁶ ซึ่งตามกฎหมายนี้ข้อตกลงเรื่องการรักษาความลับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดจะใช้บังคับไม่ได้ โดยข้อสัญญาอื่น ๆ ที่สามารถแยกออกจากกันได้โดยไม่ได้รับผลกระทบใดๆ จะมีผลใช้บังคับได้ต่อไป³⁷ ทั้งนี้ ผู้ประกอบการที่ทำสัญญาโดยกำหนดเรื่องการรักษาความลับไว้ด้วยนั้นจะมีความผิดฐาน “ฉ้อโกง” (Fraudulent Practice) ซึ่งเป็นความผิดทางอาญาตามกฎหมายอาญา (Iowa Criminal Law)³⁸

ลักษณะ 579B ตาม Iowa Code ได้กำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิตทางการเกษตร (Agricultural lien)³⁹ ซึ่งสิทธินี้เป็นการรักษาผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรสำหรับการผลิตผลผลิตต่างๆ เช่น ปศุสัตว์ นานมดิบหรือพืช⁴⁰ โดยการใช้สิทธินี้จะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้ยื่นเอกสารทางการเงินต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ⁴¹ อีกทั้งผู้ประกอบการและเกษตรกรไม่สามารถตกลงยกเว้นการใช้สิทธิดังกล่าวนี้ได้ หากมีข้อตกลงเช่นนี้ในสัญญา ข้อสัญญานั้นจะถือว่าเป็นโมฆะ ไม่สามารถบังคับใช้ได้ตามกฎหมาย⁴²

³³ Minnesota Statutes Agriculture § 17.944.

³⁴ Minnesota Statutes Agriculture § 17.9441 and 17.9442.

³⁵ Minnesota Statutes Agriculture § 17.9443.

³⁶ Iowa Code § 202.1-202.3 (Supp. 2005).

³⁷ Iowa Code § 202.3.

³⁸ Iowa Code § 202.5.

³⁹ Iowa Code § 579B (Supp. 2005).

⁴⁰ Iowa Code § 579B.3.

⁴¹ Iowa Code § 579B.4.

⁴² Iowa Code § 579B.6.

ลักษณะ 654B ตาม Iowa Code ได้กำหนดขั้นตอนการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญา⁴³ การไกล่เกลี่ยด้วยความสมัครใจอาจถูกร้องขอโดยเกษตรกรไม่ว่าในข้อพิพาทใดๆ⁴⁴ และการไกล่เกลี่ยจะต้องกระทำก่อนที่เกษตรกรจะยื่นคำฟ้องต่อศาล ยกเว้นในกรณีเป็นอันตรายอย่างรุนแรงหรือเป็นการฟ้องคดีแบบกลุ่ม (Class Action)⁴⁵ และการพิจารณาทบทวนโดยศาลจะทำได้เฉพาะในกรณีที่คำตัดสินของผู้ไกล่เกลี่ยเป็นการใช้ดุลยพินิจในทางที่ไม่ถูกต้อง⁴⁶

5) รัฐอิลลินอย

กฎหมาย Illinois' Agricultural Production Contract Code ลักษณะ 505 ตั้งแต่มาตรา 17/1 ถึงมาตรา 17/99 ตาม Illinois Compiled Statutes ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2548 มีวัตถุประสงค์สร้างความเป็นธรรมและความชัดเจนในขั้นตอนการทำสัญญา โดยบัญญัติถึงหลักเกณฑ์ไว้ 2 ประการ คือ

1. อำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกันของผู้ประกอบการและเกษตรกร และ

2. การกระจายความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของกลุ่มสัญญา โดยให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่เกษตรกรจากการกระทำเพียงฝ่ายเดียวของผู้ประกอบการ ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายมากที่สุด ทั้งนี้ จะใช้บังคับเฉพาะสัญญาที่มีระยะเวลาเกินกว่า 30 วันเท่านั้น⁴⁷ โดยมีมาตรการคุ้มครองดังต่อไปนี้

(1) กำหนดให้สัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่าย⁴⁸ และมีการจัดทำดัชนี⁴⁹ เพื่อให้แน่ใจว่าเกษตรกรและผู้ประกอบการเข้าใจในข้อสัญญาอย่างเท่าเทียมกัน

(2) กฎหมายนี้อนุญาตให้มีข้อตกลงเรื่องการรักษาความลับในสัญญาได้ แต่ต้องมั่นใจได้ว่า อำนาจในการต่อรองของเกษตรกรจะไม่ได้รับผลกระทบจากข้อตกลงนั้น โดยต้องกำหนดว่าเกษตรกรมีสิทธิในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับสัญญากับที่ปรึกษาได้ เช่น หุ้นส่วนหรือสมาชิกในครอบครัว⁵⁰

(3) กฎหมายกำหนดให้ต้องมีข้อกำหนดพิเศษเพื่อให้แน่ใจว่าได้มีการเปิดเผยข้อมูลอย่างเต็มที่ เช่น ข้อกำหนดเกี่ยวกับโรคหรือการเก็บรักษามลพิษ ต้องมีการอธิบายไว้ในสัญญาโดยละเอียด⁵¹

⁴³ Iowa Code § 654B.2 (2000 & Supp. 2005).

⁴⁴ Iowa Code § 654B.2.

⁴⁵ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 654B.3.

⁴⁶ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 654B.10.

⁴⁷ 505 ILL. COMP. STAT. § 17/10.

⁴⁸ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/20.

⁴⁹ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/25.

⁵⁰ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/30.

(4) กำหนดห้ามมิให้ผู้ประกอบการบอกเลิกสัญญาหรือแก้ไขสัญญาได้โดยฝ่ายเดียว เป็นการช่วยให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ⁵²

(5) กรณีผู้ประกอบการบอกเลิกสัญญา จะต้องแจ้งล่วงหน้าและจ่ายค่าชดเชยให้แก่เกษตรกร สำหรับการที่เกษตรกรได้ลงทุนไป เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันของกลุ่มสัญญาในเรื่องความเสี่ยงในความเสี่ยงหายจากการบอกเลิกสัญญา⁵³

(6) กำหนดให้อัยการสูงสุดของรัฐมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายกรณีมีการฝ่าฝืนเกี่ยวกับเนื้อหาพื้นฐานของสัญญา ซึ่งมีโทษปรับสูงสุด 10,000 เหรียญสหรัฐต่อครั้ง และเกษตรกรมีสิทธิดำเนินการเกี่ยวกับการกระทำของผู้ประกอบการตามสัญญา เช่น การบอกเลิกสัญญา การแก้ไขสัญญาและค่าชดเชย สำหรับการลงทุน⁵⁴

6) รัฐวิสคอนซิน

รัฐวิสคอนซินได้ทำการออกกฎหมายเกี่ยวกับสัญญาการผลิต เมื่อปี พ.ศ. 2536 คือ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code ตั้งแต่มาตรา 101.01 ถึงมาตรา 101.07 โดยใช้บังคับกับสัญญาจัดหาพืชผัก (Vegetable Procurement Contracts) ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร⁵⁵
2. กำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิยกเลิกสัญญาได้ภายใน 72 ชั่วโมง⁵⁶
3. กำหนดให้ต้องเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับข้อสัญญาอย่างชัดเจน เช่น ราคาที่ต้องชำระและวิธีการคำนวณ⁵⁷
4. การระบุน้ำที่เกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวผลผลิต⁵⁸
5. การเข้าสู่กระบวนการอนุญาโตตุลาการตามที่เกษตรกรร้องขอ⁵⁹

⁵¹ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/35.

⁵² Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/40.

⁵³ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/45.

⁵⁴ Illinois' Agricultural Production Contract Code § 17/50.

⁵⁵ WIS. ADMIN. CODE ATP § 101.02 (1).

⁵⁶ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (2).

⁵⁷ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (3).

⁵⁸ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (5).

⁵⁹ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (6).

6. ห้ามมิให้เรียกเก็บค่าเมล็ดพันธุ์หรือค่าบริการจากเกษตรกรเกินกว่าราคาที่เป็นธรรม⁶⁰
7. ห้ามมิให้ลดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการจากการประมาทเลินเล่อของตนหรือโอนความผิดนั้นให้แก่เกษตรกร⁶¹
8. ห้ามชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรผิดไปจากเงื่อนไขตามสัญญา⁶²
9. ห้ามมิให้แสดงข้อความเท็จในสัญญาเพื่อชักจูงให้เกษตรกรลงนามในสัญญา⁶³
10. ห้ามแก้ไขราคาหรือระงับการซื้อขาย⁶⁴
11. ห้ามปฏิเสธการทำสัญญากับเกษตรกรเพื่อตอบโต้การกระทำบางอย่างของเกษตรกร เช่น การยื่นข้อร้องเรียนต่อรัฐบาล การหาอนุญาโตตุลาการเมื่อเกิดข้อพิพาท หรือการเข้าร่วมกลุ่มกับเกษตรกรรายอื่น⁶⁵

3.1.3 มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรกรพันธสัญญาของสาธารณรัฐอินเดีย

การทำเกษตรพันธสัญญาในสาธารณรัฐอินเดียจะอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ตามกฎหมาย (Agricultural Produce Marketing Act: APMC) ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ

- 1). ผู้ประกอบธุรกิจเกษตรพันธสัญญาจะต้องขึ้นทะเบียนต่อคณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตร (Market Committee) หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- 2). ผู้ประกอบธุรกิจเกษตรพันธสัญญาจะต้องแจ้งการทำสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และในการทำสัญญาจะต้องเป็นไปตามรูปแบบและมีเนื้อหาตามที่กำหนด
- 3). หากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นจากสัญญา คู่สัญญาสามารถเสนอเรื่องต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบได้ โดยหน่วยงานนั้นจะต้องดำเนินการระงับหรือแก้ไขข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว และในกรณีคู่สัญญาไม่พอใจในคำตัดสิน สามารถอุทธรณ์คำตัดสินดังกล่าวนั้นได้ โดยยื่นอุทธรณ์ต่อหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ ภายในระยะเวลา 30 วัน

⁶⁰ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.06 (1).

⁶¹ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.06 (2)(3).

⁶² Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.07 (1).

⁶³ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (3).

⁶⁴ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (4).

⁶⁵ Agriculture Section of the Wisconsin Administrative Code § 101.02 (5).

นับแต่วันฟังคำตัดสิน และหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์จะวินิจฉัยข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว ซึ่งคำตัดสินในชั้นอุทธรณ์นี้ให้ถือเป็นที่สุด

4) ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาเกษตรพันธสัญญามิให้ยื่นต่อศาลนอกเหนือจากกรณีที่กำหนดไว้ ตามกฎหมายฉบับนี้ ได้มีการจัดทำตัวอย่างของสัญญาเป็นเอกสารแนบท้ายกฎหมาย เพื่อให้ คู่สัญญาหรือผู้เกี่ยวข้องนำไปเป็นต้นแบบการทำสัญญา พร้อมคำแนะนำในการร่างสัญญาในบทเพิ่มเติม แนบท้าย โดยคู่สัญญามีอิสระร่วมกันในการกำหนดข้อตกลงในสัญญาเท่าที่ไม่ขัดกับกฎหมายและต้องมี ข้อสัญญาตามที่กำหนดเป็นขั้นต่ำ หากฝ่าฝืนจะต้องรับโทษจำคุกและโทษปรับตามกฎหมายกำหนด

จากการศึกษาข้างต้น ตั้งแต่คู่มือทางกฎหมายของ Unidroit กฎหมายของรัฐต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา และกฎหมายของสาธารณรัฐอินเดีย จะเห็นได้ถึงการให้ความสำคัญในการคุ้มครองเกษตรกรจากปัญหาทาง กฎหมายและความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นจากเกษตรพันธสัญญา ซึ่งมีปัจจัยสำคัญจากอำนาจการต่อรองทาง เศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันของคู่สัญญา ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ประเทศต่าง ๆ ตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศต่างให้ความสนใจ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการออกคู่มือทางกฎหมาย การจัดทำแบบ ตัวอย่างของสัญญา และการออกกฎหมายเพื่อบังคับใช้กับเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมา ประกอบการวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายในธุรกิจเกษตรพันธสัญญา เพื่อประโยชน์ในการเสนอแนวทาง แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ต่อไป

3.2 มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทย

3.2.1 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560

1) ความหมายของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร

ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร หมายถึง บุคคลซึ่งประกอบธุรกิจการผลิต แปรรูป จำหน่าย หรือการ ส่งออกผลิตผลทางการเกษตร หรือให้บริการด้านระบบการผลิตสินค้า หรือปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ในระบบเกษตรพันธสัญญา⁶⁶

2) ความหมายของเกษตรกร

⁶⁶ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 4.

เกษตรกร หมายความว่า บุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมและให้หมายความรวมถึง สหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่าย วิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม⁶⁷

3) รูปแบบในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา⁶⁸

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาได้กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็น หนังสือโดยใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่ายเพื่อให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาได้เข้าใจในข้อสัญญาซึ่งหากใน สัญญามีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบ โดยในสัญญาจะต้องมีข้อสัญญาและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ชื่อคู่สัญญา สถานที่ติดต่อระหว่างคู่สัญญา และวันที่ทำสัญญา
2. วัตถุประสงค์ของสัญญา โดยระบุลักษณะหรือประเภทของการผลิตผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร และคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร
3. ระยะเวลาในการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับระยะเวลาในการผลิต ผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร หรือประมาณการระยะเวลาคืนทุน
4. รายละเอียดของสถานที่ผลิตผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร โดยระบุขนาดพื้นที่ และที่ตั้งของสถานที่ดังกล่าว
5. หน้าที่ของคู่สัญญา
6. ราคาและวิธีการคำนวณราคาวัตถุดิบและผลิตผลทางการเกษตร หากมีการกำหนดราคา โดยอ้างอิงจากราคาตลาด ต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าราคาตลาดนั้นจะกำหนดอย่างไร และใช้ราคาตลาด ณ เวลาใด ในกรณีที่ เป็นสัญญาบริการทางการเกษตรต้องกำหนดค่าตอบแทนและวิธีการคำนวณค่าตอบแทนให้ชัดเจน
7. วันและสถานที่ในการส่งมอบผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรและการชำระเงิน โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่าให้ชำระเงินก่อนการส่งมอบ ในวันส่งมอบ หรือภายในกี่วันนับแต่วันส่งมอบ
8. เหตุยกเว้นการไม่ปฏิบัติตามสัญญาในกรณีเกิดเหตุสุดวิสัย หรือเกิดสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และอยู่นอกเหนือการควบคุมของคู่สัญญา

⁶⁷ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 4.

⁶⁸ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 20.

9. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนของการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร
ว่าเป็นของคู่สัญญาฝ่ายใด

10. ผู้รับความเสี่ยงภัยในผลิตผลทางการเกษตรและความเสี่ยงทางการค้าในกรณีที่ผลิตผล
ทางการเกษตรไม่สามารถจำหน่ายได้ตามราคาที่กำหนดไว้

11. การเยียวยาความเสียหายจากการผิดสัญญา

12. สิทธิในการบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญา

13. รายละเอียดอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด โดยให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมี
หน้าที่ต้องส่งมอบสัญญาให้เกษตรกรในวันทำสัญญา

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาได้
กำหนดรายละเอียดในสัญญาแตกต่างไปจากสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยสัญญาตาม
เจตนาของคู่สัญญาโดยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้กำหนดข้อสัญญาตามกฎหมายจึงเห็นว่า
รูปแบบของสัญญาตามพระราชบัญญัติเกษตรพันธสัญญาจึงแตกต่างกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
ว่าด้วยสัญญาโดยข้อสัญญาตามสัญญาเกษตรพันธสัญญาหากไม่มีรายละเอียดตามที่กฎหมายกำหนดไว้
เกษตรกรมีสิทธิเลือกที่จะให้เพิ่มความในสัญญาให้ครบถ้วนและให้สัญญามีผลใช้บังคับต่อไป หรือจะบอก
เลิกสัญญานั้นก็ได้โดยเกษตรกรจะต้องใช้สิทธิเลือกภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ทำสัญญาหรือก่อนส่ง
มอบผลิตผลทางการเกษตรแล้วแต่ระยะเวลาใดจะสั้นกว่า เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาดังกล่าวให้สัญญามีผลบังคับ
ใช้ต่อไป ในการบอกเลิกสัญญาดังกล่าวไม่ตัดสิทธิเกษตรกรในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าทดแทนความ
เสียหายที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการหรือการดำเนินการตามสัญญา

4) สิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครองคู่สัญญา

4.1) การจัดแจ้งผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร

ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรแจ้งเริ่มการประกอบธุรกิจ/แจ้งการยกเลิกการประกอบ
ธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร
และเปิดเผยให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้

ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องส่งเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้สำนักงาน
ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อใช้สำหรับตรวจสอบ

4.2) บทบาทหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร

ต้องแจ้งการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
กรณีมีการประกอบธุรกิจอยู่ก่อนแล้ว ให้แจ้งการประกอบธุรกิจภายใน 30 วัน นับแต่วันที่
รัฐมนตรีประกาศกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการแจ้ง

ต้องแจ้งยกเลิกประกอบธุรกิจล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 30 วันก่อนการเลิกประกอบกิจการ

ต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวน และร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบล่วงหน้า

ต้องส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้กับสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

4.3) การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

สัญญาต้องมีความชัดเจนและใช้ภาษาไทยที่เข้าใจง่าย เนื้อหาสาระมีความโปร่งใส ทำให้
คู่สัญญาได้รับทราบข้อมูลสำคัญที่จำเป็น มีข้อมูลที่สมบูรณ์ในทางปฏิบัติและลดโอกาสที่จะเกิดข้อพิพาท

ถ้าสัญญาที่ทำไม่มีรายละเอียดตามที่กำหนด เกษตรกรมีสิทธิเลือกให้เพิ่มในสัญญาให้
ครบถ้วน หรือจะบอกเลิกสัญญาก็ได้ โดยต้องเลือกภายใน 30 วัน

ต้องไม่กำหนดข้อตกลงหรือเงื่อนไขในสัญญาที่ไม่เป็นธรรม เอาเปรียบ หรือจำกัดสิทธิ
ของคู่สัญญา

ห้ามแบ่งสัญญาเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เข้าลักษณะสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

5) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

หากมีข้อพิพาทเกี่ยวกับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดประสงค์จะใช้
กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเข้าสู่ระบบการ
ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนที่จะมีสิทธินำข้อพิพาทไปสู่การพิจารณาของอนุญาโตตุลาการหรือก่อนนำคดีขึ้นสู่
ศาลโดยในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น มีขั้นตอนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดังนี้

1) เมื่อมีข้อพิพาทในการปฏิบัติตามข้อสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่ง
ประสงค์จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

2) คู่สัญญาซึ่งประสงค์จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทยื่นคำร้องต่อประธานกรรมการไกล่
เกลี่ยข้อพิพาท พร้อมด้วยเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นข้อพิพาท

3) การยื่นคำร้องให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบ
เกษตรพันธสัญญากำหนด

4) ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้แล้วเสร็จภายใน 20 วัน นับแต่วันที่ประธานบรรษัทร้อง (ยกเว้นกรณีไม่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จได้ให้ขยายได้อีก 10 วัน)

5) เมื่อคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้รับข้อพิจารณาให้อายุความในการฟ้องคดีหยุดลง นับแต่วันที่ประธานกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทรับคำร้องจนถึงวันที่คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสั่งจำหน่ายข้อพิพาทหรือวันที่คู่สัญญาทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน

6) กรณีที่มีเกษตรกรซึ่งได้รับความเสียหายจากการปฏิบัติตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาหลายคนและเกษตรกรร้องขอให้มีการดำเนินคดีแบบกลุ่ม ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มีหนังสือแจ้งกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพดำเนินการประสานงานเพื่อให้มีการดำเนินคดีแบบกลุ่มต่อไป

7) ในกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายตกลงกันได้ ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจัดให้มีการทำข้อตกลงตามสัญญาประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย

8) หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความ ให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจ และให้พนักงานอัยการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีอำนาจ เพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว

9) ในกรณีที่คู่สัญญาไม่อาจตกลงกันได้ ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสั่งจำหน่ายข้อพิพาทนั้น โดยไม่ตัดสิทธิคู่สัญญาที่จะนำข้อพิพาทไปสู่กระบวนการพิจารณาของอนุญาโตตุลาการหรือนำคดีไปสู่กระบวนการในชั้นศาล

6) บทกำหนดโทษ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาได้กำหนดบทลงโทษผู้ประกอบการกิจการเกษตรที่ไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 16 มาตรา 18 มาตรา 20 มาตรา 21วรรค 2 และมาตรา 25 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสามแสนบาทหรือในกรณีที่การผลิตผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพของประชาชนอันเนื่องมาจากปัจจัยในการผลิตหรือกระบวนการในการผลิตภายใต้การกำหนดของผู้ประกอบการกิจการเกษตรโดยกฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบการกิจการเกษตรมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดเชยค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพของประชาชนเว้นแต่ความเสียหายนั้นได้เกิดขึ้นโดยเหตุสุดวิสัยหรือเหตุเกิดขึ้นเพราะการกระทำของเกษตรกรในการไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนหรือเงื่อนไขที่ผู้ประกอบการกิจการเกษตร

กำหนดโดยให้มีคณะกรรมการเปรียบเทียบเป็นผู้กำหนดค่าเสียหายที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงสภาพความร้ายแรงของการกระทำความผิด การกระทำความผิดซ้ำ และการป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกระทำความผิดซ้ำอีก

เมื่อศึกษาแล้วเห็นว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่ได้กำหนดเกี่ยวกับสัญญาเกษตรพันธสัญญาเอาไว้ ดังนั้น จึงต้องศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องต่อไป กล่าวคือ

3.2.2 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เมื่อเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาประเภทหนึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงต้องพิจารณาต่อไปว่า ลักษณะของเกษตรพันธสัญญาเป็นไปตามเอกเทศสัญญาตามบรรพ 3 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในลักษณะใด จากการพิจารณา เห็นว่า มีสัญญาที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ลักษณะ 1 ซื่อขาย เนื่องจากการทำเกษตรพันธสัญญามีการซื้อขายปัจจัยการผลิต และผลผลิตระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการ จึงควรพิจารณาว่า เกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาซื้อขายหรือไม่ ประการต่อมา ลักษณะ 6 จ้างแรงงาน เนื่องจากการทำเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรเป็นผู้ใช้แรงงานทำการเกษตร ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์หรือปลูกพืช จึงต้องพิจารณาว่า เกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาจ้างแรงงานหรือไม่ และประการสุดท้าย ลักษณะ 7 จ้างทำของ เนื่องจากเกษตรกรได้รับผลตอบแทนจากการคำนวณผลผลิตที่ผลิตได้ตามมาตรฐานของผู้ประกอบการกำหนด จึงต้องพิจารณาว่า เกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาจ้างทำของหรือไม่ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงสาระสำคัญของสัญญาซื้อขาย สัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาจ้างทำของ ซึ่งจะได้นำไปพิจารณาว่า เกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาทั้งสามประเภทนี้หรือไม่

1) สัญญาซื้อขาย

ตามบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 453 บัญญัติว่า “อันว่าซื้อขายนั้น คือสัญญาซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่าผู้ขาย โอนกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินให้แก่บุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าผู้ซื้อและผู้ซื้อตกลงว่าจะใช้ราคาทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ขาย”

ส่วนหนึ่งของมาตรา 453 มาจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1582 แต่มิได้เหมือนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย มาตรา 453 เสียทีเดียว ประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศสบัญญัติว่า “การซื้อขายเป็นความตกลงที่ฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ในการส่งมอบทรัพย์สิน และอีกฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ในการชำระราคาเพื่อการดังกล่าว” มิได้บัญญัติว่า ผู้ขายโอนกรรมสิทธิ์ดังเช่นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย แต่กำหนดเพียงว่าผู้ขายมีหน้าที่ส่งมอบทรัพย์สิน ศาสตราจารย์ Malaurie L. AYNES

อธิบายเหมือนกฎหมายไทยว่า สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้โอนไปยังผู้รับโอน โดยมีการตอบแทนเป็นจำนวนเงิน⁶⁹

ดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาที่มีลักษณะเป็นสัญญาต่างตอบแทน โดยมีวัตถุประสงค์ในการ โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาต่างตอบแทนซึ่งมีคู่กรณีเกี่ยวข้องสองฝ่าย คือ “ผู้ขาย” อีกฝ่ายหนึ่ง คือ “ผู้ซื้อ” มาตกลงทำสัญญากัน ต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่ชำระหนี้ตอบแทนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ผู้ขายมีหน้าที่ในการส่งมอบทรัพย์สินที่ซื้อขาย ส่วนผู้ซื้อมีหน้าที่ในการชำระราคา โดยทั้งฝ่ายผู้ซื้อและผู้ขายต่างฝ่ายต่างก็มีหน้าที่จะต้องชำระต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน

2. สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาที่ฝ่ายผู้ขายต้องมีการ โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ทำการซื้อขายกัน ให้แก่ฝ่ายผู้ซื้อ โดยผู้ขายมีหน้าที่ผูกพันตนที่จะต้องโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ตกลงซื้อขายให้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ซื้อ

3. สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาที่ฝ่ายผู้ซื้อตกลงที่จะใช้ราคาทรัพย์สินดังกล่าวให้แก่ฝ่ายผู้ขายตามที่ได้ตกลงกัน

ข้อแตกต่างระหว่างเกษตรพันธสัญญากับสัญญาซื้อขาย

เกษตรพันธสัญญาเป็นการทำสัญญารูปแบบหนึ่งระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบธุรกิจ อันเป็นสัญญาซื้อขายสินค้าเกษตรจากการผลิตของเกษตรกรตามที่ตกลงไว้ในสัญญาโดยมีเงื่อนไขว่าสินค้าเกษตรดังกล่าวต้องได้คุณภาพ ปริมาณ และจำนวนตามที่ผู้ประกอบธุรกิจต้องการ และกรรมสิทธิ์ในสินค้าเกษตรจะโอนจากเกษตรกรผู้ผลิตหรือผู้ขายไปสู่ผู้ซื้อซึ่งเป็นผู้ประกอบธุรกิจก็ต่อเมื่อสินค้านั้นต้องได้คุณภาพ ปริมาณ หรือจำนวนตามสัญญาโดยผู้ขายไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ จากผู้ซื้อได้เลย และสินค้าเกษตรดังกล่าวผู้ประกอบธุรกิจจะเป็นผู้กำหนดวิธีการผลิต จัดหาพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร หรือปัจจัยการผลิตให้แก่เกษตรกร หากไม่ได้ตามคุณภาพ ปริมาณ ราคา หรือระยะเวลาที่กำหนดไว้ตามสัญญา ผู้ประกอบธุรกิจมีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจึงไม่ใช่สัญญาซื้อขาย

2) สัญญาจ้างแรงงาน

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 575 บัญญัติว่า “อันว่าจ้างแรงงานนั้นคือสัญญาซึ่งบุคคลคนหนึ่งเรียกว่าลูกจ้าง ตกลงจะทำงานให้แก่บุคคลอีกคนหนึ่งเรียกว่านายจ้าง และนายจ้างตกลงจะ

⁶⁹ ไพทิจิต เอกจริยกร . (2560). *คำอธิบายกฎหมายซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้* (พิมพ์ครั้งที่ 9 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ : วิญญูชน. หน้า 18-19.

ให้สินจ้างตลอดเวลาที่ทำงานให้” จากความหมายดังกล่าว สัญญาจ้างแรงงานจึงเป็นสัญญาที่มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. สัญญาจ้างแรงงานมีลักษณะเป็นสัญญาต่างตอบแทนกล่าวคือ เป็นสัญญาที่มีโดยมีคู่กรณีสองฝ่าย ได้แก่ ลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างอีกฝ่ายหนึ่ง และทั้งสองฝ่ายต่างมีหน้าที่ที่จะต้องชำระตอบแทนกันและกัน

2. ฝ่ายลูกจ้างต้องมีการตกลงทำงานให้แก่ฝ่ายนายจ้าง โดยลูกจ้างมีเจตนาผูกพันตนเป็นลูกจ้างเพื่อรับสินจ้าง และต้องอยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชาปฏิบัติตามคำสั่งของนายจ้าง และนายจ้างมีอำนาจในการลงโทษลูกจ้างได้ หากลูกจ้างฝ่าฝืนหรือขัดคำสั่งอันชอบด้วยกฎหมายของนายจ้างหรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบหรือข้อบังคับที่กำหนดไว้แล้วฝ่ายนายจ้างจะจ่ายสินจ้างหรือค่าจ้างให้แก่ลูกจ้างตามที่ได้ตกลงกันไว้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า สัญญาจ้างแรงงานเป็นสัญญาที่มีได้ไม่ถือเอาผลสำเร็จของงานเป็นสำคัญ อันเป็นความแตกต่างที่ชัดเจนประหนึ่งกับสัญญาจ้างทำของ

3. ฝ่ายนายจ้างได้ตกลงที่จะให้สินจ้างแก่ลูกจ้างตลอดเวลาที่ทำงานให้แก่ตน ไม่ว่า นายจ้างสามารถจัดหางานให้ลูกจ้างทำหรือไม่ก็ตาม

ข้อแตกต่างระหว่างเกษตรพันธสัญญากับสัญญาจ้างแรงงาน

รูปแบบการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบธุรกิจ อาจเป็นการทำสัญญากันโดยตรง และอาจทำสัญญาผ่านตัวแทนของกลุ่มตัวแทนของเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน แม้ผู้ประกอบธุรกิจซึ่งเป็นผู้รับซื้อผลิตผลทางการเกษตรจะมีบทบาทสำคัญในการเข้าไปกำกับ ดูแลวางแผน กำหนดวิธีการและขั้นตอนในกระบวนการผลิต แต่ก็เกินไปเพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพตามที่ได้กำหนดหรือตกลงกันไว้ล่วงหน้า ผู้ประกอบธุรกิจไม่มีอำนาจในการบังคับบัญชา หรือสั่งการให้เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิตต้องปฏิบัติตามภายใต้กฎระเบียบหรือข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงานของผู้ประกอบธุรกิจ เช่น สั่งให้ใส่ถุงมือ ใช้ผ้าปิดจมูก สวมหมวกคลุมผมระหว่างปฏิบัติหน้าที่ หรือลงโทษทางวินัยในกรณีที่เกษตรกรกระทำความผิดกฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงาน ในกรณีที่เกษตรกรดำเนินการผลิตไม่เป็นไปตามวิธีการ ขั้นตอนที่กำหนด จนทำให้ผลผลิตไม่เป็นไปตามคุณภาพหรือปริมาณ ผู้ประกอบธุรกิจสามารถกระทำได้เพียงเลิกสัญญา เกษตรพันธสัญญาจึงไม่ใช่สัญญาจ้างแรงงาน

3) สัญญาจ้างทำของ

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 587 บัญญัติว่า “อันว่าจ้างทำของนั้น คือ สัญญาซึ่งบุคคลคนหนึ่งเรียกว่า ผู้รับจ้าง ตกลงรับจะทำการงานสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนสำเร็จให้แก่บุคคลอีกคนหนึ่ง

เรียกว่า ผู้ว่าจ้าง และผู้ว่าจ้างตกลงจะให้สินจ้างเพื่อผลสำเร็จแห่งการที่ทำงานนั้น” จากบทบัญญัติมาตรา 587 ดังกล่าว ทำให้เห็นว่า สัญญาจ้างทำของมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. สัญญาจ้างทำของเป็นสัญญาต่างตอบแทนชนิดหนึ่ง โดยฝ่ายผู้ว่าจ้างและฝ่ายผู้รับจ้างต่างมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตอบแทนกันและกัน โดยผู้ว่าจ้างต้องให้สินจ้างตอบแทนในการที่ผู้รับจ้างทำการงานให้กับตนให้เป็นผลสำเร็จ

2. สัญญาจ้างทำของเป็นสัญญาที่มุ่งถึงความสำเร็จของการทำงานที่ว่าจ้างเป็นสำคัญ มิได้มุ่งถึงขั้นตอนหรือวิธีปฏิบัติงานหรือการ โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ฉะนั้น แม้ฝ่ายผู้ว่าจ้างจะต้องจ่ายสินจ้างหรือค่าจ้างให้กับผู้รับจ้าง แต่ก็ไม่มีความบังคับบัญชาผู้รับจ้าง อย่างเช่นในสัญญาจ้างแรงงาน แต่มีสิทธิตรวจตราการทำงานที่ว่าจ้างตลอดเวลาที่ผู้รับจ้างดำเนินการอยู่

3. เป็นสัญญาที่ไม่มีแบบ กล่าวคือ สัญญาจ้างทำของเป็นสัญญาซึ่งเพียงแต่คู่สัญญาตกลงกัน ก็มีผลบังคับกันได้แล้ว

ข้อแตกต่างระหว่างเกษตรพันธสัญญาและสัญญาจ้างทำของ

การทำสัญญาระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจหรือผู้รับซื้อผลผลิตกับเกษตรกรหรือผู้ผลิต ได้แก่ สัญญาจ้างทำการผลิต สัญญากำกับการผลิตและผูกขาดผลผลิต สัญญากำกับการผลิตและผลผลิตระบบตัวแทน และสัญญาสินเชื่อปัจจัยการผลิตแล้ว จะเห็นได้ว่าการทำสัญญาระหว่างต่างก็มีลักษณะที่เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิตจะต้องมีส่วนร่วมในการลงทุนในด้านปัจจัยการผลิต หรือในบางรายต้องเป็นผู้ลงทุนในปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์สัตว์ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง วิธีการผลิต หรือผู้เชี่ยวชาญทางการเกษตรมาให้แก่เกษตรกร เพื่อผลผลิตที่ผู้ประกอบการต้องการ ดังนั้น ผู้ประกอบการจึงมุ่งเน้นถึงผลสำเร็จของงานที่จะเกิดขึ้นในภายหน้าเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายดังกล่าวจึงเข้าลักษณะเป็นสัญญาจ้างทำของ

ดังนั้น เมื่อเกษตรพันธสัญญาเป็นการทำนิติกรรมสัญญาอย่างหนึ่ง อันเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งต้องกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดให้อีกฝ่ายหนึ่งนั้น จึงเป็นบทบัญญัติของกฎหมายที่วางรากฐานอยู่บนหลักเสรีภาพอย่างลึกซึ้ง⁷⁰ และเป็นการทำนิติกรรมสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

⁷⁰ จิต เศรษฐบุตร. (2551). *หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรม-สัญญา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). โดยรองศาสตราจารย์ ดาราพร ธีระวัฒน์. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 23.

เมื่อเกษตรกรพันธสัญญาเป็นสัญญาจ้างทำของไม่ใช่สัญญาจ้างแรงงาน เกษตรกรจึงมิได้รับความคุ้มครองใด ๆ ตามกฎหมายแรงงาน ทั้งในสภาพการจ้างหรือการทำงาน และสวัสดิการต่าง ๆ ตามมาตรฐานที่กฎหมายแรงงานกำหนด เมื่อเกษตรกรเป็นผู้ใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตต่อผู้ประกอบการทั้งกระบวนการผลิตและคุณภาพของผลผลิตก็ต้องเป็นไปตามที่ผู้ประกอบการกำหนด จึงมองได้ว่าเกษตรกรเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่าผู้ประกอบการ ไม่มีความรู้ทางด้านกฎหมาย ทำให้เกิดข้อเสียเปรียบในการทำสัญญา การเกิดของเกษตรกรพันธสัญญาดังที่กล่าวมานี้

3.2.3 พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540

1) ขอบเขตของการบังคับใช้

ใช้กับสัญญาที่มีลักษณะไม่เป็นธรรม ไม่ว่าจะสัญญาจะเป็นระหว่างเอกชนด้วยกัน หรือเป็นระหว่างหน่วยงานของรัฐกับเอกชน ทั้งยังเป็นสัญญาที่มีลักษณะเฉพาะบางประการ โดยมีขอบเขตของการบังคับใช้ออกเป็น 2 ประเด็น คือ ด้านคู่สัญญา ซึ่งพระราชบัญญัติดังกล่าวมุ่งใช้ระหว่างเอกชนด้วยกันเอง หรือระหว่างหน่วยงานของรัฐกับเอกชน⁷¹ มิได้มุ่งหมายที่จะบังคับใช้กับคู่สัญญาที่เป็นหน่วยงานของรัฐ และด้านลักษณะของสัญญาที่อยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัตินี้

2) สารระสำคัญของพระราชบัญญัติ⁷²

2.1) กำหนดความหมายของคำว่า “ข้อสัญญา” หมายความว่า ข้อตกลง ความตกลง และความยินยอมรวมทั้งประกาศ และคำแจ้งความเพื่อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบ

“สัญญาสำเร็จรูป” หมายความว่า สัญญาที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษร โดยกำหนดข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญไว้ล่วงหน้า ไม่ว่าจะทำในรูปแบบใด ซึ่งคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำมาใช้ในการประกอบกิจการของตน

2.2) ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมภายใต้พระราชบัญญัติ มีดังต่อไปนี้

(1) ข้อตกลงในสัญญาสำเร็จรูประหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบการค้า หรือวิชาชีพ ที่ทำให้ผู้ประกอบการค้า หรือวิชาชีพ หรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูปได้เปรียบ คู่สัญญาอีกฝ่ายเกินสมควร⁷³

⁷¹ จรัญ ภักดีธนากุล. (2541). “สรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540”. *ศาลพาหน*, 45(1). หน้า 83.

⁷² พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 3.

⁷³ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 4 วรรค 1 “ข้อตกลงในสัญญาระหว่างผู้บริโภคกับผู้ประกอบการค้า หรือวิชาชีพ หรือในสัญญาสำเร็จรูป หรือในสัญญาขายฝากที่ทำให้ผู้ประกอบการค้า หรือ

(2) ข้อตกลงในสัญญาขายฝากระหว่างผู้บริ โภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ ที่ทำให้ผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ หรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูปได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายเกินสมควร⁷⁴

(3) ข้อตกลงจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพในการประกอบอาชีพการงาน หรือนิติกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพที่ไม่เป็นโมฆะ แต่เป็นข้อตกลงที่ทำให้ผู้ถูกจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพต้องรับภาระมากกว่าที่จะพึงคาดหมายได้ตามปกติ⁷⁵

(4) สัญญาระหว่างผู้บริ โภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้บริ โภค จะมีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่องหรือเพื่อการรอนสิทธิไม่ได้ เว้นแต่ผู้บริ โภคได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือเหตุแห่งการรอนสิทธิอยู่แล้วในขณะทำสัญญา⁷⁶

(5) สัญญาที่มีการให้สิ่งใดไว้เป็นมัดจำ และมัดจำนั้นสูงเกินส่วน⁷⁷

วิชาชีพ หรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูป หรือผู้ซื้อฝากได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเกินสมควร เป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

⁷⁴ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 4 วรรค 1 “ข้อตกลงในสัญญาระหว่างผู้บริ โภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ หรือในสัญญาสำเร็จรูป หรือในสัญญาขายฝากที่ทำให้ผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ หรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูป หรือผู้ซื้อฝากได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเกินสมควร เป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

⁷⁵ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 5 วรรค 1 “ข้อตกลงจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพในการประกอบอาชีพการงาน หรือการทำนิติกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพซึ่งไม่เป็น โมฆะ แต่เป็นข้อตกลงที่ทำให้ผู้ถูกจำกัดสิทธิ หรือเสรีภาพต้องรับภาระมากกว่าที่จะพึงคาดหมายได้ตามปกติ ให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

⁷⁶ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 6 “สัญญาระหว่างผู้บริ โภคกับผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพที่มีการชำระหนี้ด้วยการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้บริ โภค จะมีข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่องหรือเพื่อการรอนสิทธิไม่ได้ เว้นแต่ผู้บริ โภคได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือเหตุแห่งการรอนสิทธิอยู่แล้วในขณะทำสัญญา ในกรณีนี้ให้ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดนั้นมีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น”

⁷⁷ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 7 “ในสัญญาที่มีการให้สิ่งใดเป็นมัดจำ หากมีกรณีที่จะต้องรับมัดจำมัดจำนั้นสูงเกินส่วน ศาลจะลดลงให้รับได้เพียงเท่าความเสียหายที่แท้จริงก็ได้”

(6) ข้อตกลง ประกาศ หรือคำแจ้งความที่ได้ทำไว้ล่วงหน้า เพื่อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบเพื่อละเมิดหรือผิดสัญญาในความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย หรืออนามัยของผู้อื่น อันเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ตกลง ผู้ประกาศ ผู้แจ้งความ หรือของบุคคลอื่น⁷⁸

(7) ความตกลงหรือความยินยอมของผู้เสียหายสำหรับการกระทำที่ต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมาย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน⁷⁹

(8) ข้อสัญญาที่มีให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ข้อสัญญานั้นเป็นโมฆะ

หากข้อสัญญาใดไม่เข้าลักษณะ (1) - (8) ให้บังคับตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไทย ดังนั้นการพิจารณาข้อสัญญาเป็นธรรมหรือไม่ ให้พิจารณาคุณลักษณะข้อสัญญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ก่อน หากไม่เข้าลักษณะดังกล่าวให้พิจารณาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไทย

นิติกรรมหรือสัญญาที่สร้างขึ้นก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับมิให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

การตีความข้อสัญญาในกรณีมีข้อสงสัย ให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่ฝ่ายซึ่งมิได้กำหนดสัญญาสำเร็จรูปนั้น

การพิจารณาข้อสัญญาตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อำนาจศาลพิจารณาพิพากษาให้ข้อสัญญาหรือข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมนั้นมีผลใช้บังคับเพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี ซึ่งการพิจารณาของศาลนั้นจะพิจาระห์ถึงพฤติการณ์ทั้งปวง รวมทั้ง

(1) ความสุจริต อำนาจต่อรอง ฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจ ความสันทัดัดเจน ความคาดหมาย แนวทางที่เคยปฏิบัติ ทางเลือกอย่างอื่น และทางได้เสียทุกอย่างของคู่สัญญาตามสภาพที่เป็นจริง

⁷⁸ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 8 วรรค 1 “ข้อตกลง ประกาศ หรือคำแจ้งความที่ได้ทำไว้ล่วงหน้า เพื่อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบเพื่อละเมิดหรือผิดสัญญาในความเสียหายต่อชีวิตร่างกาย หรืออนามัยของผู้อื่น อันเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ตกลง ผู้ประกาศ ผู้แจ้งความ หรือของบุคคลอื่นซึ่งผู้ตกลง ผู้ประกาศหรือผู้แจ้งความต้องรับผิดชอบ จะนำมาอ้างเป็นข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบไม่ได้”

⁷⁹ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 9 “ความตกลงหรือความยินยอมของผู้เสียหายสำหรับการกระทำที่ต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมาย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน จะนำมาอ้างเป็นเหตุยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบเพื่อละเมิดมิได้”

- (2) ปกติประเพณีของสัญญาชนิดนั้น
- (3) เวลาและสถานที่ในการทำสัญญาหรือในการปฏิบัติตามสัญญา
- (4) การรับภาระที่หนักกว่ามากของคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง

ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีตามพระราชบัญญัตินี้เมื่อคู่ความร้องขอหรือศาลเห็นสมควร ศาลอาจขอให้ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญมาให้ความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาพิพากษาได้

3) ข้อตกลงที่ถือได้ว่าทำให้ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง⁸⁰

ข้อตกลงในสัญญาระหว่างผู้บริโภคร่วมกับผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพ หรือในสัญญาสำเร็จรูป หรือในสัญญาขายฝากที่ทำให้ผู้ประกอบธุรกิจการค้า หรือวิชาชีพหรือผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูป หรือผู้ซื้อฝากได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเกินสมควร เป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และให้มีผลบังคับได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีเท่านั้น ในกรณีที่มีข้อสงสัย ให้ตีความสัญญาสำเร็จรูปไปในทางที่เป็นคุณแก่ฝ่ายซึ่งมิได้เป็นผู้กำหนดสัญญาสำเร็จรูปนั้น ข้อตกลงที่มีลักษณะหรือมีผลให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติหรือรับภาระเกินกว่าที่วิญญูชนจะพึงคาดหมายได้ตามปกติ เป็นข้อตกลงที่อาจถือได้ว่าทำให้ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น

- 1) ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดที่เกิดจากการผิดสัญญา
- 2) ข้อตกลงให้ต้องรับผิดหรือรับภาระมากกว่าที่กฎหมายกำหนด
- 3) ข้อตกลงให้สัญญาสิ้นสุดลงโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร หรือให้สิทธิบอกเลิกสัญญาได้โดยอีกฝ่ายหนึ่งมิได้ผิดสัญญาในข้อสาระสำคัญ
- 4) ข้อตกลงให้สิทธิที่จะไม่ปฏิบัติตามสัญญาข้อหนึ่งข้อใด หรือปฏิบัติตามสัญญาในระยะเวลาที่ล่าช้าได้โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร
- 5) ข้อตกลงให้สิทธิคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเรียกร้องหรือกำหนดให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องรับภาระเพิ่มขึ้นมากกว่าภาระที่เป็นอยู่ในเวลาทำสัญญา
- 6) ข้อตกลงในสัญญาขายฝากที่ผู้ซื้อฝากกำหนดราคาสิน ใต้สูงกว่าราคาขายบวกอัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละสิบห้าต่อปี
- 7) ข้อตกลงในสัญญาเช่าซื้อที่กำหนดราคาค่าเช่าซื้อ หรือกำหนดให้ผู้เช่าซื้อต้องรับภาระสูงเกินกว่าที่ควร

⁸⁰ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 4.

8) ข้อตกลงในสัญญาบัตรเครดิตที่กำหนดให้ผู้บริโภคต้องชำระดอกเบี้ย เบี้ยปรับ ค่าใช้จ่ายหรือประโยชน์อื่นใดสูงเกินกว่าที่ควรในกรณีที่ผิดนัดหรือที่เกี่ยวข้องกับการผิดนัดชำระหนี้

9) ข้อตกลงที่กำหนดวิธีคิดดอกเบี้ยทบต้นที่ทำให้ผู้บริโภคต้องรับภาระสูงเกินกว่าที่ควรในการพิจารณาข้อตกลงที่ทำให้ได้เปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งตามวรรคสาม จะเป็นการได้เปรียบเกินสมควรหรือไม่ ให้นำมาตรา 10 มาใช้โดยอนุโลม

4) ความสมบูรณ์ของสัญญา

ลักษณะของสัญญาหรือข้อสัญญาที่คู่สัญญาได้ทำขึ้นและอยู่ในขอบเขตการบังคับใช้ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ย่อมเป็นสัญญาหรือข้อสัญญาที่สมบูรณ์ แม้จะ “ไม่เป็นธรรม” ก็ตาม เว้นแต่

4.1) ข้อตกลงยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจการค้าหรือวิชาชีพเพื่อความชำรุดบกพร่องหรือเพื่อการรอนสิทธิในทรัพย์สินที่ส่งมอบให้แก่ผู้บริโภค โดยผู้บริโภคมิได้รู้ถึงความชำรุดบกพร่องหรือเหตุแห่งการรอนสิทธินั้นในขณะที่ทำสัญญา

4.2) ข้อตกลง ประกาศ หรือคำแจ้งความที่ทำได้ล่วงหน้าเพื่อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบในความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย หรืออนามัยของผู้อื่น อันเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ตกลง ผู้ประกาศ ผู้แจ้งความ หรือของบุคคลอื่นซึ่งผู้ตกลง ผู้ประกาศ หรือผู้แจ้งความต้องรับผิดชอบ

4.3) ความตกลงหรือยินยอมของผู้เสียหายในคดีละเมิด ซึ่งมีลักษณะต้องห้ามชัดเจนโดยกฎหมายหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

5) ความเป็นผลของสัญญา

เมื่อสัญญาหรือข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมมีความสมบูรณ์ตามกฎหมายทุกประการ โดยหลักสัญญาหรือข้อสัญญาดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดผลของสัญญาอันเป็นผลในทางกฎหมายต่อไป แต่เนื่องจากสัญญาหรือข้อสัญญาดังกล่าว “ไม่ยุติธรรม” พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงให้อำนาจศาลที่จะพิจารณาให้สัญญาหรือข้อสัญญาดังกล่าวสามารถมีผลได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี ซึ่งขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาล โดยในการวินิจฉัยว่าข้อสัญญาจะมีผลบังคับเพียงใดจึงเป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีให้พิเคราะห์ถึงพฤติการณ์ทั้งปวง รวมทั้ง⁸¹

⁸¹ พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2540. มาตรา 10 “ในการวินิจฉัยว่าข้อสัญญาจะมีผลบังคับเพียงใดจึงจะเป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีให้พิเคราะห์ถึงพฤติการณ์ทั้งปวง รวมทั้ง

- 1) ความสุจริต อำนาจต่อรอง ฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ความเข้าใจ ความสันทัดชัดเจน ความคาดหมาย แนวทางที่เคยปฏิบัติ ทางเลือกอย่างอื่น และทางได้เสียทุกอย่างของกลุ่มสัญญาตามสภาพที่เป็นจริง
- 2) ปกติประเพณีของสัญญาชนิดนั้น
- 3) เวลาและสถานที่ในการทำสัญญาหรือในการปฏิบัติตามสัญญา
- 4) การรับภาระที่หนักกว่ามากของกลุ่มสัญญาฝ่ายหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง

3.3 เปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาของต่างประเทศและประเทศไทย

เมื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาแล้วนำมาพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างหลักการของกฎหมายทั้งต่างประเทศและประเทศไทยได้ ดังนี้

3.3.1 การทำสัญญา

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ได้กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือโดยใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่ายเพื่อให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาได้เข้าใจในข้อสัญญา ซึ่งหากในสัญญามีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบ โดยในสัญญาจะต้องมีข้อสัญญาและรายละเอียดต่างๆ ให้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 โดยที่คู่สัญญาสามารถทำสัญญาเป็นหนังสือแล้วเซ็นชื่อตกลงตามข้อสัญญาได้เลย โดยที่ไม่จำเป็นต้องไปขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานใดก่อน ซึ่งหลักการนี้ระบบเกษตรพันธสัญญาของ Unidroit และของสหรัฐอเมริกา มีข้อกำหนดที่เหมือนกับของประเทศไทย โดย Unidroit กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้งกำหนดวิธีการและขั้นตอนจึงเป็นสิ่งสำคัญ สหรัฐอเมริกาได้กำหนดกระบวนการในการก่อให้เกิดสัญญาเกษตรพันธสัญญาไว้อย่างชัดเจนตาม Producer Protection Act ให้สัญญานี้ต้องทำเป็นหนังสือเช่นเดียวกัน

-
- (1) ความสุจริต อำนาจต่อรอง ฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ ความเข้าใจ ความสันทัดชัดเจน ความคาดหมาย แนวทางที่เคยปฏิบัติ ทางเลือกอย่างอื่น และทางได้เสียทุกอย่างของกลุ่มสัญญาตามสภาพที่เป็นจริง
  - (2) ปกติประเพณีของสัญญาชนิดนั้น
  - (3) เวลาและสถานที่ในการทำสัญญาหรือในการปฏิบัติตามสัญญา
  - (4) การรับภาระที่หนักกว่ามากของกลุ่มสัญญาฝ่ายหนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง”

สำหรับสาธารณรัฐอินเดีย จะมีหลักการทำสัญญาที่แตกต่างจากของประเทศไทย Unidroit และ สหรัฐอเมริกา โดยสาธารณรัฐอินเดียกำหนดให้ผู้ที่ประกอบธุรกิจเกษตรพันธสัญญาจะต้องขึ้นทะเบียนต่อ คณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตร (Market Committee) หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเสียก่อน และจะต้องแจ้งการทำสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และในการทำสัญญาจะต้องเป็นไปตามรูปแบบ และมีเนื้อหาตามที่กำหนด คู่สัญญาสามารถเสนอเรื่องต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบได้

3.3.2 รูปแบบของสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้ระบุลักษณะและ รูปแบบของสัญญาเอาไว้โดยเฉพาะ เกษตรกรและบริษัทจึงยึดหลักอิสระในทางแพ่ง (Private Autonomy) และ หลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสัญญา โดยบริษัทจะกำหนด วิธีการทำสัญญาอย่างไรก็ได้ ไม่ว่าจะทำเป็นหนังสือหรือด้วยวาจา หรือบริษัทจะกำหนดเนื้อหาใดใน สัญญาก็ได้ สัญญาจึงมีรูปแบบที่ไม่แน่นอนและชัดเจน หากมีข้อพิพาทเกิดขึ้น เกษตรกรจึงยากลำบากใน การนำพยานเอกสารมาพิสูจน์ เพราะเป็นการอ้างพยานหลักฐานที่บริษัทเป็นผู้ทำขึ้นและเก็บไว้เพียง ฝ่ายเดียวสัญญาจึงล้วนแล้วแต่อยู่ในความรู้เห็นของบริษัท ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร

หลักการดังกล่าวของประเทศไทยข้างต้น สหรัฐอเมริกามีความแตกต่างกับของประเทศไทย โดยสหรัฐอเมริกามีมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเฉพาะ ซึ่งการกำหนดรูปแบบของสัญญาไว้โดยชัดเจนนั้น ทำให้รูปแบบของสัญญาเป็นสัญญา มาตรฐาน วิธีการทำสัญญา และเนื้อหาของสัญญาจึงต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ทำให้เกษตรกรและ บริษัทที่มีความเท่าเทียมกันในการทำสัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรสามารถตรวจสอบเนื้อหาหรือ ข้อความในสัญญาได้ง่ายขึ้น หากมีข้อพิพาทเกิดขึ้น เกษตรกรก็สามารถนำพยาน-หลักฐานไปแสดงต่อศาล ได้

3.3.3 อายุของสัญญา

ในเรื่องของอายุของสัญญานี้ ทั้งประเทศไทย สหรัฐอเมริกา และสาธารณรัฐอินเดีย มีหลักการใน เรื่องนี้เหมือนกัน การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาที่เกิดจากการตกลงระหว่าง เกษตรกรและบริษัทซึ่งเป็นเอกชนด้วยกันทั้งคู่ คู่สัญญาจึงมีอิสระในการกำหนดเงื่อนไขในสัญญาอย่างไร ก็ได้ รวมไปถึงการกำหนดอายุของสัญญาที่คู่สัญญาจะตกลงกำหนดอายุงานเท่าใดก็ได้ แต่ต้องเป็นการตกลง ร่วมกันของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจึงจะเป็นการแสดงเจตนาตามหลักเสรีภาพในการทำสัญญาอย่างแท้จริง และสัญญาดังกล่าวยังสามารถขยายสัญญาออกไปได้ด้วย โดยการกำหนดการขยายสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร